

Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΜΕΓΑΚΛΗΣ (1848-1909)*

ΥΠΟ
ΔΗΜ. ΑΓΓ. ΠΑΠΑΖΗ, Δρ. Θ.

Στη νεώτερη ἐκκλησιαστική ιστορία ἐντάσσεται ἡ δράση Μητροπολιτῶν ποὺ ἔζησαν στὰ τέλη τοῦ 19ου καὶ στὶς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ αἰῶνα. Ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς ἐξέχουσα θέση κατέχει καὶ ὁ Μητροπολίτης Σισανίου καὶ Σιατίστης Ἀθανάσιος Μεγακλῆς, ὁ ὁποῖος κατόρθωσε μέσα σὲ συνθήκες ἀντίξοες (σχῆμα τῆς Βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας, ἐθνικὲς καὶ θρησκευτικὲς προπαγάνδες, ἐνδοκοινοτικὲς ἔριδες, πολιτικὰ καὶ πολεμικὰ γεγονότα ποὺ σχετίζονταν μὲ τὸ Μακεδονικὸ Ἀγῶνα) νὰ ἀρχιερατεύσει στὸ Μητροπολιτικὸ θρόνο τῆς Μακεδονικῆς πρωτεύουσας μίᾶ ὁλόκληρη δεκαετία καὶ στὸ τέλος νὰ ἐπωμισθεῖ τὸ βάρος τῆς διαποίμησης τῆς Γεροντικῆς Μητροπόλεως Κυζίκου. Ἡ καταγωγή του ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴ Θράκη, ἡ ἀγάπη του πρὸς τὴ Μητέρα Ἐκκλησία καὶ ἡ διακονία του στὸν εὐαίσθητο χώρο τῆς Μακεδονίας, μὲ ὁδήγησαν στὴν ἀνάληψη τοῦ ὁμολογουμένως δυσκόλου ἐγχειρήματος, νὰ ἐπιχειρήσω τὴ βιογράφηση τῆς δυναμικῆς προσωπικό-

* Τὸ κείμενο αὐτό, χωρὶς καμία συμπληρωματικὴ προσθήκη, δημοσιεύεται ὡς περίληψη τῆς διδακτορικῆς διατριβῆς μου μὲ θέμα: «Ὁ Μητροπολίτης Ἀθανάσιος Μεγακλῆς (1848-1909)», ἡ ὁποία ἐγκρίθηκε ἀπὸ τὸ Τμῆμα Θεολογίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Α.Π.Θ. τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1997. Παραθέτοντας τὰ κυριότερα σημεῖα τῆς ζωῆς καὶ τῆς πολυσχιδοῦς προσφορᾶς τοῦ Μητροπολίτη Ἀθανασίου Μεγακλῆ, ἀντὶ τὰ σχετικὰ στοιχεῖα τῆς ἐρευνᾶς μου ἀπὸ τὸ ἀνέκδοτο ἀρχεῖακὸ ὑλὸν ποὺ κατὰ τὴ διάρκειά της εὐτύχησα νὰ βρῶ. Τὰ ἀδημοσίευτα αὐτὰ στοιχεῖα ἀντλήσα ἀπὸ τὰ ἀρχεῖα τῶν Μακεδονικῶν Μητροπόλεων Σισανίου καὶ Σιατίστης (πρακτικὰ Μητροπολιτικοῦ Συμβουλίου), Θεσσαλονίκης (κώδικες ἀλληλογραφίας καὶ ἐπιστολὲς τοῦ Μητροπολίτη), τὸ Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο Μακεδονίας (κώδικες πρακτικῶν τοῦ συμβουλίου τῆς δημογεροντίας, τοῦ ἱερατικοῦ συμβουλίου καὶ τοῦ Μικτοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαστηρίου τῆς Θεσσαλονίκης) καὶ κυρίως ἀπὸ τὰ Ἀρχεῖα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου (κώδικες πατριαρχικῆς ἀλληλογραφίας) καὶ τῆς Ἱερᾶς Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης (κώδικας σχολαστικῶν γυμνασμάτων). Τὸ ὑλὸν συμπληρώθηκε μὲ ἱστορικὲς εἰδήσεις ἀπὸ τὸν ἡμερήσιο καὶ περιοδικὸ πολιτικὸ Τύπο τῆς ἐποχῆς, ὅπως εἶναι οἱ ἐφημερίδες «Ἐρμῆς» καὶ «Φῶς τῆς Μακεδονίας», ἀπὸ τὰ περιοδικὰ «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια», «Ἐκκλησιαστικὴ Ἐπιθεώρησις Καλλιφρονος», «Ἡμερολόγιον τῶν Ἐθνικῶν Φιλανθρωπικῶν Καταστημάτων», καθὼς καὶ μὲ τὴ σύγχρονη βιβλιογραφία.

τητάς του καὶ νὰ ἐκθέσω τὸ ἀδιερεύνητο μέχρι τώρα πλούσιο καὶ σοβαρὸ ἔργο του.

Καταγωγή καὶ σπουδές (1848-1871).

Ὁ Ἀθανάσιος Μεγακλῆς, ποὺ γεννήθηκε¹ τὸ 1848 στὴν Ἀδριανούπολη², καταγόταν ἀπὸ ἔγκριτη οἰκογένεια τῆς πόλης³. Πέρασε τὰ πρῶτα χρόνια τῆς ζωῆς του στὴ γενέτειρά του καὶ στὸ φημισμένο Γυμνάσιον⁴ τῆς περάτωσε τὶς γυμνασιακὲς του σπουδές. Σὲ ἡλικία 18 ἐτῶν εἰσήχθη στὴν Ἱερὰ Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Χάλκης μὲ τὴ συμπαράστασιν⁵ τοῦ πνευματικοῦ του Μητροπολίτη τότε Κρήτης⁶ Διονυσίου, καὶ μετέπειτα Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Διονυσίου Ε'. Ἦταν γνώστης τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς⁷, τὴν ὁποία διδάχτηκε ἀπὸ τὸν πατέρα

1. Γεωργίου Παπαδόπουλου, *Ἡ σύγχρονος Ἱεραρχία τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας*, τ. Α', Ἀθῆναι 1895, σ. 630· Μαργαρίτη Ε. Τουμπολίδη, «Σημειώματα περὶ τῆς Μητροπόλεως Σισανίου», *Ε.Α.*, τ. 23(1899) 299 καὶ 441· Κωνσταντίνου Γ. Κουρτίδου, «Τὰ Γράμματα εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν ἐπὶ τουρκοκρατίας (1365-1912)», *Α.Θ.Λ.Γ.Θ.*, τ. 6(1939-40) 124· Βασιλείου Θ. Σταυρίδου, *Ἡ Ἱερὰ Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Χάλκης*, Θεσσαλονίκη 1988, σ. 257· Κ.Ζ. «Μεγακλῆς», Νεώτερον Ἑγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν «Ἡλίου», τ. ΙΓ', χ.χ., σ. 140· Ἀναστασίου Ν. Δάρδα, *Ἡ ἵδρυση καὶ ἡ λειτουργία τοῦ Τραπεζαντινοῦ Γυμνασίου Σιάτιστας μὲ τὴν ἐποπτεία τῆς Ἐκκλησίας, συμβολὴ στὴν ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας* (διδακτορικὴ διατριβή), Θεσσαλονίκη 1991, σ. 123.

2. Πιθανῶς ἀπὸ παραδρομὴ ὑποστηρίχθηκε ὅτι ὁ Ἀθανάσιος γεννήθηκε στὴν Ἀλεξανδρούπολη. Βλ. σχετικὰ Ν. Θ. Μπουγάτσου, «Ἀθανάσιος», *Θ.Η.Ε.*, τ. 1(1962) σ. 558· Παντελεήμονος Β' Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης, «Προσφορὰ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ περὶ αὐτὴν ἱεροῦ κλήρου κατὰ τὸν Μακεδονικὸν Ἀγῶνα», *Μακεδονικὸς Ἀγῶνας*, Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Μακεδονικὴ Λαϊκὴ Βιβλιοθήκη, ἀρ. 34, Θεσσαλονίκη 1991, σ. 123.

3. Κουρτίδου, *Τὰ Γράμματα...*, σ. 124· Δάρδα, *Ἡ ἵδρυση...*, σ. 123.

4. Κουρτίδου, *Τὰ Γράμματα...*, σ. 124· περισσότερα γιὰ τὸ ἱστορικὸ Γυμνάσιον τῆς Ἀδριανούπολης βλ. σὶν Γ. Κωνσταντινίδη, «Ἡ ἐν Ἀδριανουπόλει Ἑλληνικὴ Κοινότης», *Θρακικά*, τ. 19(1944) 54-56· Κωνστ. Χ. Κυριαζή, «Τὸ ἐν Ἀδριανουπόλει Ἑλληνικὸν Γυμνάσιον», *Θρακικά*, τ. 25(1956) 620.

5. Παπαδόπουλου, *Ἡ σύγχρονος...*, σ. 630· Κουρτίδου, *Τὰ Γράμματα...*, σ. 124· Μπουγάτσου, *Ἀθανάσιος...*, σ. 558· Παντελεήμονος Β', *Προσφορὰ...*, σ. 37-38· Δάρδα, *Ἡ ἵδρυση...*, σ. 123.

6. Γιὰ τὸ Διονύσιον Χαριτωνίδην ὡς Μητροπολίτη Κρήτης (27 Ἰουλ. 1858 - 16 Νοε. 1868) σύντομα θὰ δημοσιευθεῖ ἀπὸ τὸν γράφοντα εἰδικὴ μελέτη ποὺ θὰ φωτίσει ἀγνωστες πτυχὲς τῆς ἀρχιερατείας του.

7. Σταυρίδου, *Ἡ Ἱερὰ...*, σ. 248· Ἀποστόλου Δ. Μέξη, *Ἡ ἐν Χάλκῃ Ἱερὰ Θεολογικὴ Σχολή*, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1935, σ. 116· *Ε.Α.*, τ. 23 (1899) 441· Παπαδόπουλου, *Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παρ' ἡμῖν ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, ἐν Ἀθῆναις 1890, σ. 454 σημ. 1289, ὅπου ἀνάμεσα στοὺς μουσικολόγους ἱεράρχες ἀναφέρεται καὶ ὁ Ἀθανάσιος. Πρὸβλ. τοῦ ἰδίου, *Ἡ σύγχρονος...*, σ. 630· Κουρ-

του ποὺ ἦταν πρωτοψάλτης τοῦ Μητροπολιτικοῦ Ναοῦ τῆς Ἀδριανούπολης. Ἀποφοίτησε τὸ 1871⁸ ἀριστοῦχος ἀπὸ τὴν Ἱερὰ Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Χάλκης, στὴν ὁποία ἀργότερα διετελέσε ὑφηγητὴς μουσικῆς. Χειροτονήθηκε Διάκονος κατὰ τὴ διάρκεια τῶν σπουδῶν του. Ὁ Ἀθανάσιος Μεγακλῆς ὑπῆρξε ικανὸς στὸ γραπτὸ λόγο, ὅπως ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ δύο ἀνέκδοτα γραπτὰ κηρύγματά⁹ του, ἦταν κάτοχος τῆς γαλλικῆς γλώσσας καὶ προικισμένος μὲ ὑπέροχες πνευματικὲς καὶ ἠθικὲς ἀρετές. Ἡ προστασία ποὺ ἔχαιρε ἀπὸ τὸ συμπατριώτη του Μητροπολίτη Διονύσιο, οἱ ικανότητές του, οἱ ἐπιδόσεις του καὶ τὸ ἥθος του ἀποτελοῦσαν ἐχέγγυα γιὰ πετυχημένη διακονία στὴν ὑπηρεσία τῆς Ἐκκλησίας. Μόλις ἀποφοίτησε ἀπὸ τὴ Σχολὴ τῆς Χάλκης τὸ 1871, διορίστηκε ὡς Γραμματέας στὸ γραφεῖο Πρωτοκόλλου στὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο. Ἡ εἰσαγωγή του στὴ βοηθητικὴ αὐτὴ θέση τοῦ Πατριαρχικοῦ ἐπιτελείου σήμαινε τὴ βαθμιαία καὶ σίγουρη ἐξέλιξη του στὸν ἀρχιερατικὸ βαθμὸ, μὴ ἐξέλιξη ποὺ μπορούσε νὰ ἐρθεῖ καὶ σὲ σύντομο χρονικὸ διάστημα.

Ὁ Ἀθανάσιος ὡς κληρικὸς στὴν πατριαρχικὴ αὐλὴ (1871-1882).

Ὁ Ἀθανάσιος κατὰ τὴν ἑνδεκαετὴ ὑπηρεσία του ὡς κληρικὸς στὴν πατριαρχικὴ αὐλὴ (1871-1882) ἐργάσθηκε ὡς Γραμματέας¹⁰ στὸ γραφεῖο τοῦ Πρωτοκόλλου (1871-1872), Ὑπογραμματέας¹¹ τῆς Ἀγίας καὶ Ἱερᾶς Συνόδου (1872-1874), Γραμματέας¹² τῆς Ἐθνοσυνέλευσης (1874-1876), Ἀρχιγραμματέας¹³ ἢ πρῶτος Γραμματέας τῆς Συνόδου

τίδου, *Τὰ Γράμματα...*, σ. 124-125· Μπουγάτσου, *Ἀθανάσιος...*, σ. 558· Παντελεήμονος Β', *Προσφορά...*, σ. 37· Δάρδα, *Ἡ Ἰδρυση...*, σ. 123.

8. Παπαδόπουλου, *Ἡ σύγχρονος...*, σ. 630· Μπουγάτσου, *Ἀθανάσιος...*, σ. 558· Σταυρίδου, *Ἡ ἱερά...*, σ. 257· Ἀωνύμου, *Ἀθανάσιος...*, σ. 526.

9. Βλ. σχετικὰ τὸν ἀνέκδοτο *Κώδικα Σχολαστικῶν Γυμνασμάτων τῆς Ἱερᾶς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης*, 1870-71, ἀρ. 17, σ. 25-43.

10. *Ἐκκλησιαστικὴ Ἐπιθεώρηση Καλλίφρονος*, περ. Β', τ. 3 (1872) 31 § 186· Πρβλ. Παπαδόπουλου, *Ἡ σύγχρονος...*, σ. 630-631· Μπουγάτσου, *Ἀθανάσιος...*, σ. 558· Δάρδα, *Ἡ Ἰδρυση...*, σ. 123.

11. *Ε.Ε.*, περ. Β', τ. 31 (1872) 31 § 186· *Ε.Α.*, τ. 33 (1909) 139· Παπαδόπουλου, *Ἡ σύγχρονος...*, σ. 631· Δάρδα, *Ἡ Ἰδρυση...*, σ. 123.

12. *Ε.Ε.*, περ. Γ', τ. 1 (1874) 187-188 § 91· Παπαδόπουλου, *Ἡ σύγχρονος...*, σ. 631· Μπουγάτσου, *Ἀθανάσιος...*, σ. 558· Παντελεήμονος Β', *Προσφορά...*, σ. 38· Δάρδα, *Ἡ Ἰδρυση...*, σ. 123.

13. *Ε.Ε.*, περ. Γ', τ. 4 (1876) 93 § 450· *Ε.Α.*, τ. 23 (1899) 299 καὶ τ. 33 (1900) 139· Παπαδόπουλου, *Ἡ σύγχρονος...*, σ. 631· Κουρετίδου, *Τὰ Γράμματα...*, σ. 124· Μπουγάτσου, *Ἀθανάσιος...*, σ. 558· Σταυρίδου, *Οἱ Οἰκουμενικοὶ Πατριάρχαι*

(1876-1878) καὶ τέλος Μέγας Πρωτοσύγκελλος¹⁴ (1878-1882).

Ἰδιαίτερα σημαντικὴ ἦταν ἡ δράση ποὺ ἀνέπτυξε περίπου γιὰ μιὰ τετραετία ὡς Μέγας Πρωτοσύγκελλος στὸ πλευρὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἰωακείμ Γ', σὸν ὁποῖο μαθήτευσε καὶ εἶχε ἀπὸ νωρὶς ἐξασφαλίσει τὴν ἐκτίμησή του. Μὲ εὐστοχες ἐνέργειες συνέβαλε στὴ λύση τοῦ Ἀδριανουπολιτικοῦ ζητήματος¹⁵ καὶ μετεῖχε στὴν κεντρικὴ Ἐκκλησιαστικὴ Ἐπιτροπὴ¹⁶, στὸ Πνευματικὸ¹⁷ καὶ Ἐκκλησιαστικὸ Δικαστήριον¹⁸ καὶ σὲ ἄλλες Οἰκονομικὲς Ἐπιτροπές¹⁹, μὲ σκοπὸ τὴ διευθέτηση ὑποθέσεων τῶν διαφόρων ἐνοριῶν καὶ ναῶν, τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Παράλληλα ἀπηύθυνε πλήθος ἐγκωμίων, ἐπιστολῶν καὶ ἀνακοινώσεων, γιὰ τὴν ἐπίλυση θεμάτων λατρείας, ἐκκλησιαστικῆς εὐταξίας καὶ οἰκονομικῶν²⁰. Ἐκπροσωποῦσε ἐπίσης τὸν Πατριάρχου Ἰωακείμ Γ' κατὰ τίς διάφορες ἐθιμοτυ-

1860 ἕως σήμερον, Α', Ἱστορία, Θεσσαλονίκη 1977, σ. 681· Παντελεήμονος Β', Προσφορά..., σ. 38· Δάρδα, Ἡ Ἱδρυση..., σ. 123· Κ.Ζ., Μεγακλῆς..., σ. 140.

14. Ε.Ε., περ. Δ', τ. 1 (1880) 24· Ε.Α., τ. 3 (1880-81) 709 καὶ τ. 23 (1899) 299· Παπαδόπουλου, Ἡ σύγχρονος, σ. 632· Κουρτίδου, Τὰ Γράμματα, σ. 124· Μπουγάτσου, Ἀθανάσιος, σ. 558· Σταυρίδου, Οἱ Οἰκουμενικοί, σ. 681· Παντελεήμονος Β', Προσφορά, σ. 3· Κ.Ζ., Μεγακλῆς, σ. 140· Σταυρίδου, Ἡ ἱερά, σ. 257· Καραθανάση - Ἀρχ. Γ. Τριανταφυλλίδου, Ἡ Ἐπισκοπικὴ Σύνοδος τῆς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης (19ος-20ὸς αἰῶνας), Θεσσαλονίκη 1994, σ. 25 σημ. 16· Δάρδα, Ἡ Ἱδρυση..., σ. 123.

15. Στις ἀρχὲς τοῦ 1879 ὁ Μητροπολίτης Διονύσιος κακοποιήθηκε ἀπὸ ὀχισματικούς Βουλγάρους τῶν γειτονικῶν πρὸς τὴν Ἀδριανούπολη ἐπαρχιῶν, οἱ ὁποῖοι διαδήλωσαν μὲ τρόπο βίαιο καὶ ἐπιθετικὸ, ὕστερα ἀπὸ ρωσικὴ παρότρυνση, ὑπὲρ τῆς παραμονῆς στὴν Ἀδριανούπολη τῶν ρωσικῶν στρατευμάτων καὶ ἀρχῶν [βλ. Ε.Ε., περ. Δ', τ. 1 (1880) 204-207].

16. Ε.Ε., περ. Γ', τ. 1 (1874) 115 § 48 καὶ περ. Δ', τ. 2 (1881) 88 § 143 καὶ τ. 3 (1881) 52 § 231· Ε.Α., τ. 33 (1909) 139.

17. Ε.Α., τ. 33 (1909) 139. Γιὰ τὴ συγκρότηση τοῦ Πνευματικοῦ Δικαστηρίου γενικὰ βλ. Ἐθνικὰ Φιλανθρωπικὰ Καταστήματα Κωνσταντινουπόλεως (στὸ ἐξῆς Ε.Φ.Κ.Κ.) Ἡμερολόγιον τοῦ ἔτους 1906, ἔτος δεῦτερον, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1905, σ. 24 καὶ ἔτος τρίτον, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1906, σ. 44.

18. Ε.Ε., περ. Δ', τ. 1 (1880) 25 καὶ τ. 2 (1881) 89 § 143.

19. Ε.Ε., περ. Δ', τ. 1 (1880) 78 § 24, 124-125 § 41, 179-180 § 65.

20. Ε.Ε., περ. Δ', τ. 1 (1880) 75-76 § 24, 179 § 65, 245 § 91, τ. 2 (1881) 32 § 121, 61-62 § 131 78-79 § 139, 87-88 § 142, 116 § 157, 169-170 § 179, τ. 2 (1882) 27, τ. 3 (1881) 46 § 232, 50 § 235, 162 § 261, 259-261, τ. 4 (1881) 22 § 308 καὶ τ. 4 (1882) 27-28 § 310, 131-132 § 252. Βλ. καὶ Ἰωάννου Σταυρίδου, Συλλογὴ πατριαρχικῶν καὶ συνοδικῶν ἐγκυκλίων, πατριαρχικῶν ἀποδείξεων καὶ ἐγκυκλίων τῆς Πρωτοσυγκελλίας, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1900, ἀρ. 24, σ. 152-155, 157, 178, 181-182, 211-212· πρβλ. Παπαδόπουλου, Συμβολαί..., σ. 421-422.

πικὲς ἐπισκέψεις²¹ στὸν Πατριάρχη τῶν Ἀρμενίων καὶ στὴν ὁμογένεια τῆς Πόλης, καὶ δεχόταν ὡς ἀντιπρόσωπος πρεσβευτὲς ὁμοδόξων καὶ μὴ κρατῶν²².

Μητροπολίτης Σισανίου καὶ Σιατίστης (1882-1893).

Ἡ ἐνδεκαετής (1871-1882) ἐπιτυχημένη ὑπηρεσία τοῦ Ἀθανασίου στὴν πατριαρχικὴ αὐλὴ καὶ ἰδιαίτερα ἡ τετραετής προσφορά του ὡς Μεγάλου Πρωτοσυγκέλλου συνετέλεσε ἀναμφισβήτητα στὴν ἀνάδειξή του σὲ Μητροπολίτη Σισανίου καὶ Σιατίστης στὶς 9 Αὐγούστου 1882²³. Ἡ ἐκλογή του στὴ Μακεδονικὴ Μητρόπολη ἔγινε μέσα σὲ συνθήκες δυσμενεῖς γιὰ τὸ Γένος καὶ εἰδικότερα γιὰ τὴ σκλαβωμένη Μακεδονία, ὅπως ἦταν ἡ ἀναγνώριση ἀπὸ τὴν Πύλὴ τῆς Βουλγαρικῆς Ἐξαρχίας²⁴, ἡ ὑπαρξὴ τοῦ βουλγαρικοῦ κομιτάτου, τὸ κλίμα ἀμφισβήτησης τῶν πατριαρχικῶν προνομίων²⁵, ἡ ἐπιβολὴ τοῦ ἐλέγχου στὸν

21. *Ε.Ε.*, περ. Δ', τ. 1 (1880) 125 § 42, τ. 2 (1881) 88 § 143, τ. 3 (1881) 262 § 290, τ. 4 (1882) 22 § 308, 23 § 310, 76 καὶ 79.

22. *Ε.Ε.*, περ. Δ', τ. 2 (1881) 50, τ. 3 (1881) 262 § 290, 282 καὶ τ. 4 (1882) 79.

23. Ἀρχεῖο Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου (στὸ ἐξῆς Α.Ο.Π.), *Κώδιξ Πατριαρχικοῦ Ἀρχιεποφυλακίου* (στὸ ἐξῆς Κ.Π.Α.), τ. ΕΖ, σ. 263· πρβλ. Ἀρχιμανδρίτου Αἰμιλιανοῦ Τσακόπουλου, «Ἐπισκοπικοὶ Κατάλογοι κατὰ τοὺς κώδικας ὑπομνημάτων τοῦ Ἀρχιεποφυλακίου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου», *Ὁρθοδοξία*, τ. 33 (1958) 159· *Ε.Α.*, τ. 3 (1881-82) 709, τ. 20 (1896-97) 332, τ. 23 (1899) 299 καὶ τ. 33 (1909) 139· *Ε.Α.* περ. Δ', τ. 4 (1882) 127 § 343· Παπαδόπουλου, *Ἡ σύγχρονος...*, σ. 632· Χρήστου Γουγούση, «Κατάλογος Μητροπολιτῶν Θεσσαλονίκης ἀπὸ τὸ 1853 μέχρι σήμερον», *Γ.Π.*, τ. 10 (1926) 581· Κουρτίδου, *Τὰ Γράμματα...*, σ. 124· Μητροπολίτου πρῶην Λήμνου Βασιλείου, «Ἐπισκοπικοὶ Κατάλογοι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπ' ἀρχῆς μέχρι σήμερον» *Ἐκκλ. Φ.*, τ. 57 (1975) 472· Μπουγάτσου, Ἀθανάσιος..., σ. 558· Κ.Ζ., *Μεγακλῆς...*, σ. 140· Δέσποινας Κατηφόρη, Α, «Ἀθανάσιος», *Ἐγκυκλοπαίδεια Χάρη Πάτση*, τ. 2, σ. 360· Ἀνωνύμου, Α, «Ἀθανάσιος», *Ἐγκυκλοπαίδεια Πάπυρος - Λαρούς*, τ. 2, σ. 258· Παντελεήμονος Β', *Προσφορά...*, σ. 38· Σταυρίδου, *Ἡ Ἱερά...*, σ. 257· Καραθανάση - Τριανταφυλλίδη, *Ἡ Ἐπισκοπική...*, σ. 25 σημ. 16· Δάρδα, *Ἡ Ἱδρυση...*, σ. 124.

24. Βλ. Κωνσταντίνου Α. Βακαλόπουλου, «Ὁ Βόρειος Ἑλληνισμὸς κατὰ τὴν πρῶμην φάση τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνα (1878-1894)», *Ἀπομνημονεύματα Ἀναστασίου Πηχεῶνα*, Ι.Μ.Χ.Α., Θεσσαλονίκη 1983, σ. 206-207: «Πράγματι στὰ 1893 κατόρθωσαν οἱ Βούλγαροι νὰ ἀποσπάσουν βεζυρική διαταγή, ἡ ὁποία ἀφοροῦσε τὴν ἐκδοσὴ ἀδειῶν γιὰ τὴν Ἱδρυση βουλγαρικῶν σχολείων στὴ Μακεδονία...»· πρβλ. Δάρδα, *Ἡ Ἱδρυση...*, σ. 113· Ὅσον ἀφορὰ τὸ ζήτημα τῆς ἐναλλὰξ χρήσης τῶν λατρευτικῶν χώρων καὶ τὸ πρόβλημα ποὺ δημιουργοῦταν βλ. Ἀθανασίου Ἀγγελόπουλου, «Τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἐναντὶ τῶν ἐμπεριστατῶν ἐπαρχιῶν κατὰ τὸν Μακεδονικὸ Ἀγῶνα», *Μακεδονικά*, τ. 16 (1976) 30.

25. Βακαλόπουλου, *Ὁ Βόρειος...*, σ. 38· Δάρδα, *Ἡ Ἱδρυση...*, σ. 112-113.

τομέα τῆς ἐκπαίδευσης²⁶, οἱ ἀλλοιῶσεις τῶν βερατίων διορισμῶν τῶν νεοεκλεγέντων Μητροπολιτῶν²⁷ καὶ ἄλλα. Παράλληλα ὁ Μητροπολίτης ἀντιμετώπιζε καὶ ἐσωτερικὲς δυσκολίες ἀπὸ τὴ διχόνοια²⁸ μεταξὺ τῶν κοινοτικῶν ἀρχῶν πού, παρὰ τὴν ἐνίσχυση τοῦ λαϊκοῦ στοιχείου, συνέχιζε νὰ προκαλεῖ ἀντιπαλότητες καὶ τριβὲς μεταξὺ ἱεραρχῶν καὶ λαϊκῶν. Ἐτσι ὁ Ἀθανάσιος ἐρχόμενος σὲ ἐπαφὴ μὲ τοὺς κοινοτικούς φορεῖς ἀντιμετώπισε διοικητικὰ προβλήματα στὴ συνεργασία του μὲ τοὺς δημογέροντες, τοὺς ἐφόρους καὶ τοὺς ἐπιτρόπους. Τὰ προβλήματα αὐτά, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸν ἰδιόμορφο τοπικισμό²⁹, ἐμπόδιζαν τὸ Μητροπολίτη νὰ ἀσκήσει ἀμερόληπτα τὸ ἔργο τῆς διοίκησης.

Ἀπὸ τίς πρῶτες φροντίδες του ἦταν ἡ διευθέτηση³⁰ τῶν οἰκονομικῶν ἐκκρεμοτήτων τοῦ προκατόχου του, ποὺ κυρίως ἦταν ἡ δυσχερὴς οἰκονομικὴ κατάσταση τῆς οἰκογένειας τοῦ ἀποθανόντος Μητροπολίτη Ἀγαθαγγέλου καὶ ἡ εἰσπραξὴ ὅσων τοῦ ὀφείλε ἡ ἐπαρχία Σιατίστης. Ὅλα τὰ θέματα, ποὺ ἀφοροῦσαν τόσο ζητήματα κοινοτικά, ὅσο καὶ προστασίας τοῦ ποιμνίου του, τὰ διεκπεραίωνε ὁ Μητροπολίτης μὲ τὴν ἀρμοδιότητά του ὡς προέδρου σὲ διάφορα συμβούλια, ὅπως ἦταν τὸ Μητροπολιτικὸ Συμβούλιο³¹ (γιά ὑποθέσεις κληρονομικῆς, προίκας, οἰκειοποίησης περιουσιῶν, ἀποκατάστασης συζύγων) καὶ τὸ Συμβούλιο τῆς Δημογεροντίας καὶ τὸ Πνευματικὸ καὶ ἐκκλησιαστικὸ Δικαστήριον³² (γιά θέματα ἀγωγῶν, οἰκογενειακῶν διαφορῶν κ.τ.λ.).

26. Βακαλόπουλου, *Ὁ Βόρειος...*, σ. 39· Δάρδα, *Ἡ Ἱδρυση...*, σ. 113.

27. *Ε.Ε.*, περ. Δ', τ. 5 (1883) 44 § 407· Νικολάου Βλάχου, *Τὸ Μακεδονικὸν ὡς φάσις τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος 1878-1908*, Ἀθήναι 1935, σ. 103-104· Βακαλόπουλου, *Ὁ Βόρειος...*, σ. 39· Δημητρίου Μαυρόπουλου, *Πατριαρχικαὶ σελίδες ἀπὸ 1878-1949*, ἐν Ἀθήναις 1960, σ. 8.

28. Ἀγγελόπουλου, *Τὸ Οἰκουμενικόν...*, σ. 97-98· πρβλ., Χ. Παπαστάθη, «Διοικητικὲς, κοινωνικὲς καὶ οἰκονομικὲς ἐξελίξεις, "Ἐκκλησιαστικὴ ὁργάνωση - κοινοτικὴ Αὐτοδιοίκηση"», *Μακεδονία*, Ἀθήνα 1982, σ. 492· τοῦ ἰδίου, «Ὁ Κοινοτισμὸς στὴ Μακεδονία ὑπὸ τὸ καθεστῶς τῶν Ἐθνικῶν Κανονισμῶν», Συμπόσιο. *Ἡ διαχρονικὴ πορεία τοῦ κοινοτισμοῦ στὴ Μακεδονία*, Ἐκδοσὴ Δήμου Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1951, σ. 154· Δάρδα, *Ἡ Ἱδρυση...*, σ. 169-170.

29. Δάρδα, *Ἡ Ἱδρυση...*, σ. 130-132, 183 σημ. 129, ὅπου καὶ βιβλιογραφία· πρβλ. Ἀναστασίου Ζ. Μπέλλου, «Τὸ Πατριαρχικὸν Σιγίλιον τοῦ 1889», *Μ.Η.*, (1991) 111-112.

30. *Α.Ο.Π.*, *Κ.Π.Α.*, τ. 54, σ. 28, ἀρ. πρωτ. 3255 καὶ σ. 57, ἀρ. πρωτ. 3800.

31. *Πρακτικὰ Μητροπολιτικοῦ Συμβουλίου* (στὸ ἐξῆς *Π.Μ.Σ.*) τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Σισανίου καὶ Σιατίστης (1877- 1936), συν. ἀρ. 16 τῆς 11ης Νοε. 1877, σ. 22-23, συν. ἀρ. 17 τῆς 13ης Νοε. 1887, σ. 24 καὶ συν. ἀρ. 18 τῆς 18ης Νοε. 1887, σ. 25-26. Δὲν γνωρίζουμε τὸν ἀκριβῆ ἀριθμὸ τῶν συνεδριάσεων τῆς Μητροπολιτικῆς Δημογεροντίας, λόγῳ τῆς καταστροφῆς τοῦ ἀρχείου της ἀπὸ πυρκαϊὰ στὶς ἀρχὲς τοῦ αἰῶνα μας.

32. *Π.Μ.Σ.*, συν. ἀρ. 50, σ. 64-66, συν. ἀρ. 51, σ. 67-69.

Σημαντικὸ ἀκόμα ἦταν τὸ ἐνδιαφέρον ποὺ ἔδειξε γιὰ τὴν ἀνέγερση καὶ συντήρηση ναῶν³³ καὶ μονῶν³⁴ διαβιβάζοντας αἰτήματα μὲ τὰ ἀπαραίτητα συνοδευτικὰ ἔγγραφα, ὑποβάλλοντας σχετικὲς ἐκθέσεις, καταβάλλοντας χρηματικὰ δικαιώματα καὶ ἄλλα.

Ἡ ἐθνικὴ προσφορά τοῦ ἐντοπίζεται κυρίως στὸν τομέα τῆς Παιδείας μὲ τὴν ἰδρυση τοῦ Τραμπαντζεῖου Γυμνασίου³⁵, γεγονὸς μεγάλης σπουδαιότητος γιὰ τὴ διατήρηση τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τῶν Ἑλλήνων τῆς περιοχῆς, σὲ μιὰ ἐποχὴ δύσκολη κατὰ τὴν ὁποία δικαιολογεῖτο ὁ δυναμισμὸς καὶ ἡ ἀποφασιστικότηता ποὺ διέκριναν τὸ Μητροπολίτη. Βοήθησε ἐπίσης στὴν ἀνοικοδόμησι καὶ τὴ διαρρύθμισι τῆς ἐτοιμόρροπης Ἑλληνικῆς Σχολῆς, ἡ ὁποία λειτουργοῦσε τὰ τελευταῖα χρόνια ὡς ἡμιγυμνάσιο³⁶. Δραστηριότητα ἀνέπτυξε καὶ στὸν τομέα τῶν Οἰκονομικῶν ἔχοντας τὴν ἀμέριστη ὑποστήριξι τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἐνῶ παράλληλα μὲ τὴν ἐξασφάλισι τῶν ἀρχιερατικῶν τοῦ δικαιωμάτων³⁷ ἐκπλήρωνε καὶ τὶς ὑποχρεώσεις τοῦ πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸ Θρόνο στέλνοντας τὶς λεγόμενες πατριαρχικὲς ἐπιχορηγήσεις³⁸.

Ἡ συνοδική του θητεία στὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως (1888-1891).

Δὲν εἶναι ἀσφαλῶς τυχαῖο, ὅτι ἡ συνοδική του θητεία (Μάρτιος 1888 - Ἰούλιος 1891) συνέπεσε μὲ τὴν πατριαρχία τοῦ συμπατριώτη τοῦ Διονυσίου τοῦ Ε', ὁ ὁποῖός, ὅπως φαίνεται, τὸν κάλεσε στὴν

33. Α.Ο.Π., Κ.Π.Α., τ. 54, σ. 116, ἀρ. πρωτ. 1642, σ. 162-163, ἀρ. πρωτ. 1602, τ. 57, σ. 35, ἀρ. πρωτ. 595, τ. 62, σ. 338, ἀρ. πρωτ. 4473, σ. 552, ἀρ. πρωτ. 6461, σ. 580, ἀρ. πρωτ. 6739.

34. Ἀναστασίου Δάρδα, *Τὰ Μοναστήρια τῆς Μητροπόλεως Σισανίου καὶ Στατίτης*, Θεσσαλονίκη 1993, σ. 34-35, 236, 367, 388 σημ. 426-427.

35. Εἰδικότερα γιὰ τὴν ἰδρυση τοῦ Τραμπαντζεῖου Γυμνασίου καὶ τὸν ἰδιάζοντα ρόλο τοῦ Μητροπολίτη βλ. Δάρδα, *Ἡ ἰδρυση...*, σ. 122-123, 128, 130-135, 137-138, 140 σημ. 156, 158, 143-144, 147 σημ. 175, 148, 155 σημ. 195, 156-158 σημ. 200, 159-170, 183 σημ. 129.

36. Π.Μ.Σ., συν. ἀρ. 7, σ. 14· Ε.Α., τ. 8 (1887-88) 87· Δάρδα, *Ἡ ἰδρυση...*, σ. 128-129· Σιδηρούλα Ζιώγου - Καραστεργίου, «Σύμμεικτα - Πληροφορίες γιὰ τὴν κίνησι Ἑλληνικῶν Σχολείων τῆς Μακεδονίας στὶς ἐφημερίδες "Ἑρμῆς" καὶ "Φάρος τῆς Μακεδονίας" (1875-1893)», *Μακεδονικά*, τ. 17 (1977) 403.

37. Α.Ο.Π., Κ.Π.Α., τ. 58 (1888), σ. 91, ἀρ. πρωτ. 266· Π.Μ.Σ., συν. ἀρ. 7-8, συν. ἀρ. 8, σ. 15.

38. Α.Ο.Π., Κ.Π.Α., τ. 63 (1893), σ. 130· Ε.Φ.Κ.Κ., ἐν Κωνσταντινουπόλει 1904, σ. 50· Ἀρχεῖο Ἱερᾶς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης (στὸ ἐξῆς Α.Ι.Μ.Θ.), φάκ. Βε' (1896-97), ἀρ. πρωτ. 3811, ἀρ. ἐγγρ. 3671.

Ἱερὰ Σύνοδο³⁹. Κατὰ τὴν τετραετὴ συνοδική του ὑπηρεσία στὴν Κωνσταντινούπολη ὁ Ἀθανάσιος διετέλεσε πρόεδρος, ἔφορος, ἐπόπτης καὶ ἀπλὸ μέλος σὲ διάφορες ἐπιτροπὲς ποὺ ἀσχολοῦνταν μὲ θέματα ἐκπαίδευσης, τύπου, δικαστικά, κοινωνικά καὶ οἰκονομικά.

Ἐνδιαφέρθηκε γιὰ τὴν ἐκπαίδευση ὡς πρόεδρος τῆς Πατριαρχικῆς Κεντρικῆς Ἐκπαιδευτικῆς Ἐπιτροπῆς⁴⁰ ἀσχολούμενος μὲ θέματα διδακτικοῦ προσωπικοῦ, κανονισμῶν, προγραμμάτων σχολῶν κ.τ.λ. Διετέλεσε ἐπίσης πρόεδρος τῆς ἐφορείας καὶ διευθυντῆς τῆς Πατριαρχικῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς⁴¹, καὶ πρόεδρος τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς⁴² μὲ παράλληλη συμμετοχὴ στὴν ἀνασύστασι τοῦ Ἑλληνικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου. Ὑπηρεσίες τέλος προσέφερε ὡς μέλος τῆς Ἐφορείας τῆς Ἱερᾶς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης⁴³, ἀλλὰ καὶ ὡς ἔφορος καὶ ταμίας τῆς Πατριαρχικῆς Κεντρικῆς Ἱερατικῆς Σχολῆς τῆς Κωνσταντινούπολης⁴⁴.

Ἀσχολούμενος μὲ θέματα Τύπου χρημάτισε πρόεδρος τῆς διευθύνουσας ἐπιτροπῆς τοῦ περιοδικοῦ «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια»⁴⁵ καὶ τῆς ἐπιτροπῆς ἐπὶ τοῦ Πατριαρχικοῦ Τυπογραφείου⁴⁶. Στὸν εὐαίσθητο χώρο τῆς κοινωνικῆς πρόνοιας προσέφερε ὡς πρόεδρος ἐπιτροπῶν γιὰ τὸν ἔλεγχο τῆς διαχείρισης τῶν Ἐθνικῶν Φιλανθρωπικῶν Καταστημάτων⁴⁷, τοῦ Ζαπτείου Παρθεναγωγείου⁴⁸ καὶ τοῦ Κληρικοῦ Γηροκομείου⁴⁹ στὸ νηοὶ Πρώτη. Συνέχισε ἐπίσης τὴ διοικητικὴ του δράση μὲ τὸ διορισμὸ του ὡς μέλος τακτικὸ στὸ Διαρκὲς Ἐθνικὸ Μικτὸ

39. *Α.Ο.Π., Κ.Π.Α.*, τ. 58 (1888), σ. 84-85, ἀρ. πρωτ. 105' *Ε.Ε.*, περ. Γ', τ. 6 (1870) 137' *Ε.Α.*, τ. 13 (1888-9) 89.

40. *Κ.Π.Α.*, τ. 58 (1888), ἀρ. πρωτ. 1509' πρβλ. *Ε.Α.*, τ. 12 (1887-88) 173, 286 καὶ τ. 15 (1891-92) 169' Δάρεδα, *Ἡ ἱδρυση...*, σ. 124, 156' *Κώδικας Πρακτικῶν Πατριαρχικῆς Κεντρικῆς Ἐκπαιδευτικῆς Ἐπιτροπῆς*, ἀρ. 322 (1874-1892), σ. 315-353.

41. *Κ.Π.Α.*, τ. 58 (1888), σ. 338, 376, 401-402' *Ε.Φ.Κ.Κ.*, 1905, σ. 107, 118-119, 1906, σ. 48' *Ε.Α.*, τ. 12 (1887-88) 390.

42. *Ε.Ε.*, περ. Δ', τ. 2 (1881) 82-87 § 141' *Ε.Α.*, τ. 12 (1887-88) 173, 206' Παπαδόπουλον, *Συμβολαί...*, σ. 432.

43. *Κ.Π.Α.*, τ. 60 (1890), ἀρ. πρωτ. 689.

44. *Κ.Π.Α.*, τ. 58 (1888), ἀρ. πρωτ. 1898, σ. 183' *Ε.Α.*, τ. 12 (1887-88) 390' Δάρεδα, *Ἡ ἱδρυση...*, σ. 124.

45. *Κ.Π.Α.*, τ. 58 (1888), ἀρ. πρωτ. 2762, σ. 227-228, τ. 59 (1889), ἀρ. πρωτ. 4385, σ. 270, τ. 63 (1893), ἀρ. πρωτ. 2186, σ. 128' *Α.Ι.Μ.Θ.*, φάκ. Βζ' (1898-1900), ἀρ. ἔγγρ. 463' *Ε.Α.*, τ. 1 (1880-81) 8, 10, 33-34, 86, τ. 12 (1887-88) 390, τ. 14 (1890) 10 καὶ τ. 15 (1891-92) 43' Δάρεδα, *Ἡ ἱδρυση...*, σ. 124.

46. *Ε.Φ.Κ.Κ.*, 1906, σ. 46' *Ε.Α.*, τ. 15 (1891-92) 169' Δάρεδα, *Ἡ ἱδρυση...*, σ. 156.

47. *Κ.Π.Α.*, τ. 58 (1888), ἀρ. πρωτ. 3084, σ. 248' *Ε.Α.*, τ. 12 (1887-88) 293.

48. *Κ.Π.Α.*, τ. 58 (Α' 58), ἀρ. πρωτ. 5096, σ. 379.

49. *Κ.Π.Α.*, τ. 60 (1890), ἀρ. πρωτ. 1946' πρβλ. *Ε.Α.*, τ. 3 (1881-82) 754-755.

Συμβούλιο⁵⁰, συμμετέχοντας συνολικὰ σὲ πενήντα περίπου συνεδρίες, καὶ τὸ δικαστικὸ τοῦ ἔργο ὡς πρόεδρος τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ δικαστηρίου τοῦ Πατριαρχείου⁵¹ λαμβάνοντας μέρος σὲ πενήντα πέντε συνεδριάσεις. Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς πρὸ πάνω ἀρμοδιότητες ὁ Ἀθανάσιος συμμετεῖχε καὶ σὲ ἐπιτροπὲς ποὺ ἐπιλαμβάνονταν θέματα οἰκονομικὰ ὡς ἔφορος καὶ ἐπόπτης τοῦ Πατριαρχικοῦ Σκευοφυλακίου⁵², μέλος ἐπιτροπῶν γιὰ σύνταξη προϋπολογισμοῦ καὶ ἐξέλεγχης λογαριασμῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Ταμείου⁵³, μέλος τῆς Διαρκοῦς Διοικούσης Οἰκονομικῆς Ἐπιτροπῆς⁵⁴ (ἐργαζόταν γιὰ τὴ μονιμοποίηση τῶν πόρων τοῦ Ἐθνικοῦ Ταμείου) καὶ πρόεδρος τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ Πατριαρχικοῦ Ναοῦ καὶ τοῦ Ἱεροῦ Ἀγιάσματος τῶν Βλαχερνῶν⁵⁵. Στὸ χρονικὸ αὐτὸ διάστημα ἀποδεικνύεται, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν εὐρεία δράση του, καὶ ἡ ὑποδειγματικὴ ὑπακοή του στὸν προκαθήμενο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου Διονύσιο Ε' κατὰ τοὺς ἀγῶνας αὐτοῦ γιὰ τὸ προνομιακὸ ζήτημα⁵⁶, ποὺ τόσο ταλάνισε τὴν Ἐκκλησία, στάση ποὺ τήρησε μέχρι τὸ θάνατο τοῦ Διονυσίου, ὅποτε καὶ γιὰ λόγους ἐσωτερικοῦς τῆς ἐπαρχίας του παραιτήθηκε ἀπὸ τὰ συνοδικὰ του καθήκοντα καὶ ἐπέστρεψε σὲ αὐτήν. Ἡ προσπάθεια παραμονῆς του στὴν Κωνσταντινούπολη, μετὰ τὴν παραίτησή⁵⁷ του, δικαιολογεῖται τόσο ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία του νὰ

50. *Κ.Π.Α.*, τ. 58 (Α' 58), ἀρ. πρωτ. 1163, σ. 196· *Κώδικας Δικαστικῶν Πρακτικῶν τοῦ Δ.Ε.Μ. Συμβουλίου*, ἀρ. ΡΜΘ' 149 (1885-88), σ. 343 καὶ ἀρ. ΡΝ' 150 (1888-93), σ. 144· *Ε.Α.*, τ. 12 (1887-88) 293, τ. 15 (1891-92) 169· Δάρδα, *Ἡ Ἱδρυση...*, σ. 156.

51. *Κ.Π.Α.*, τ. 59 (1889), ἀρ. πρωτ. 2868, σ. 176· *Κώδικας Πρακτικῶν Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαστηρίου ΣΜΓ'* 243 (1887-91), σ. 276 καὶ ἀρ. ΣΜΔ' 244 (1891-93), σ. 34· *Ε.Α.*, τ. 11 (1891) 169, τ. 15 (1891-92) 169· Δάρδα, *Ἡ Ἱδρυση...*, σ. 124.

52. *Κ.Π.Α.*, τ. 58 (1888), ἀρ. πρωτ. 2163, σ. 196· *Ε.Α.*, τ. 12 (1887-88) 205· Δάρδα, *Ἡ Ἱδρυση...*, σ. 124.

53. *Κ.Π.Α.*, τ. 58 (1888), ἀρ. πρωτ. 5322, σ. 391, τ. 59 (1889), ἀρ. πρωτ. 1243, σ. 63.

54. *Κ.Π.Α.*, τ. 58 (1888), ἀρ. πρωτ. 5295, σ. 392-393· *Ε.Α.*, τ. 13 (1888-89) 18· Δάρδα, *Ἡ Ἱδρυση...*, σ. 125.

55. *Ε.Α.*, τ. 14 (1890) 25· Δάρδα, *Ἡ Ἱδρυση...*, σ. 125.

56. Πρόκειται γιὰ τὴν προσπάθεια κατάργησης τῶν προνομίων ποὺ ἀπολάμβανε ἡ Ἐκκλησία ἐντὸς τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους μετὰ τὴν ἄλωση. Τὰ προνόμια αὐτὰ ἀφοροῦσαν τὴν κλήση καὶ διαδικασία τῶν κληρικῶν, τὴ διατροφή τῶν συζύγων σὺς συγγενεὺς διαφορὲς, τὶς διαθήκες, τὶς ἐκκλησίες καὶ τὰ σχολεῖα. Βλ. σχετικὰ Σταυρίδου, *Οἱ Οἰκουμενικοί...*, σ. 220· Σωτηρίου Βαρναλίδου, «Ἐκθέσεις ξένων προξένων στὴ Θεσσαλονίκη καὶ στὴν εὐρύτερη περιοχὴ περὶ διαφόρων ἐκκλησιαστικῶν θεμάτων κατὰ τὸν ΙΕ' Αἰῶνα», *Κ.Ι.Δ.Θ.*, αὐτ. ἐκδ. ἀρ. 15, *ΚΖ' Δημήτρια*, Χριστιανικὴ Θεσσαλονίκη, Θεσσαλονίκη 1994, σ. 57, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία. Πρβλ. Παπαδόπουλου, *Ἡ σύγχρονος...*, σ. 463-569, 628· Δάρδα, *Ἡ Ἱδρυση...*, σ. 124.

57. *Ε.Α.*, τ. 15 (1891-92) 169, 299· Δάρδα, *Ἡ Ἱδρυση...*, σ. 124.

συμπαρασταθεί στὸν ἀσθενοῦντα⁵⁸ Πατριάρχη Διονύσιο Ε', ὅσο καὶ ἀπὸ τῆ διάθεσής του νὰ μετάσχει στὴν ἐκλογή τοῦ νέου Πατριάρχη⁵⁹. Τελικά, παρὰ τοὺς Κανονισμοὺς, ὁ Ἀθανάσιος ἀποκλείστηκε ἀπὸ τὴ διαδικασία συμμετοχῆς του στὴν ἐκλογή τοῦ νέου Πατριάρχη, διότι τὸ διάστημα αὐτὸ κυριαρχοῦσε ἡ ἀντιωακειμικὴ μερίδα, καὶ αὐτὸς προφανῶς εἶχε πρόθεση νὰ ὑποστηρίξει τὸν Ἰωακεῖμ Γ', ἀπὸ τὸν ὁποῖο εἶχε εὐνοηθεῖ στὸ παρελθόν.

Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης (1893-1903).

Ἡ μετάθεσὶς του στὴν σπουδαιότερη μητροπολιτικὴ περιφέρεια τῆς Μακεδονίας, τῆ Θεσσαλονίκης, στὶς 4 Μαΐου 1893⁶⁰, σήμαινε τὴν ἀναγνώριση τοῦ δωδεκαετοῦς πλουσίου ἀρχιερατικοῦ τοῦ ἔργου στὴ Σιάτιστα καὶ τῆς καρποφόρας συνοδικῆς του δράσης στὴν Κωνσταντινούπολη. Παράλληλα δινόταν ἡ εὐκαιρία νὰ ικανοποιηθεῖ τουλάχιστον ἡθικὰ ὁ Μητροπολίτης ἀπὸ τοὺς ἀντιωακειμικούς, οἱ ὁποῖοι τὸν εἶχαν δυσαρεστήσει.

Στὴ μακεδονικὴ πρωτεύουσα ὁ Ἀθανάσιος ἐργάστηκε περισσότερο ἀπὸ μία δεκαετία (4 Μαΐου 1893 - 18 Ὀκτωβρίου 1903), ποὺ ἦταν σημαντικὴ περίοδος τόσο τῆς ἱστορίας τῆς Μητροπόλεως, ὅσο καὶ τῆς προσωπικῆς του σταδιοδρομίας. Μὲ τὴν ἐμπειρία καὶ τὸ δυναμικὸ χαρακτήρα του ὁ Ἀθανάσιος συνέβαλε οὐσιαστικὰ στὴν ἐξομάλυνση

58. Δάρδα, *Ἡ Ἱδρυση...*, σ. 190· Σταυρίδου, *Οἱ Οἰκουμενικοί...*, σ. 322-323· *Ε.Α.*, τ. 14 (1890) 10.

59. Παπαδόπουλου, *Ἡ σύγχρονος...*, σ. 373 σημ. 107· Δάρδα, *Ἡ Ἱδρυση...*, σ. 190.

60. *Κ.Π.Α.*, τ. *ΕΖ'*, σ. 446· πρβλ. Τσακόπουλου, *Ἐπισκοπικοί...*, σ. 290· *Ε.Α.*, τ. 17 (1893-94) 73, τ. 23 (1899) 299 καὶ τ. 33 (1909) 139· ἔφημ. «*Φάρος τῆς Μακεδονίας*», 1676/2-6-1893, 1679/23-6-1893, γιὰ τὰ ὅποια βλ. Σταματούλα Σ. Ζαπάντη, *Οἱ ἐνδοκοινοτικὲς ἐριδες στὴν Ἑλληνικὴ Κοινότητα Θεσσαλονίκης ἀπὸ τὸ 1881 μέχρι τὸ 1912*, Ἑλληνικὴ Ἱστορικὴ Ἑταιρεία Ἰ' Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο, Θεσσαλονίκη 1989, σ. 138 σημ. 102· Παπαδόπουλου, *Ἡ σύγχρονος...*, σ. 638· *Ε.Φ.Κ.Κ.*, 1906, σ. 51· Κουρτίδου, *Τὰ Γράμματα...*, σ. 124· Μητρ. Πρώην Λήμνου Βασιλείου, *Ἐπισκοπικοί...*, τ. 56 (1974) 428· Ἀρχμ. Θεοκλήτου Φιλίππαίου, «*Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως Ἐπισκοπαὶ καὶ Ἐπίσκοποι (1833-1960)*», *Θεολογία*, τ. 31 (1960) 529· Μ. Λέτσα, *Ἱστορία τῆς Θεσσαλονίκης*, τ. II, Θεσσαλονίκη 1963, σ. 168· Μπουγάτσου, *Ἀθανάσιος...*, σ. 558· Γουγουσίη, *Κατάλογος...*, σ. 581· *Νεώτερο Ἐγκυκλοπαιδικὸ Λεξικόν*, σ. 140· Ἀνωκύμου, *Ἀθανάσιος...*, τ. 2, σ. 526· Κατηφόρη, *Ἀθανάσιος...*, σ. 360· Παντελεήμονος, *Προσφορά...*, σ. 38· Σταυρίδου, *Ἡ ἱερά...*, σ. 527· Ἀγγελόπουλου, *Αἱ ξένοι...*, σ. 119· Καραθανάση - Τριανταφυλλίδη, *Ἡ ἐπισκοπικὴ...*, σ. 25 σημ. 16· Δάρδα, *Ἡ Ἱδρυση...*, σ. 125.

τῶν ἐνδοκοινοτικῶν ἐρίδων⁶¹ ποὺ ἀναστάτωναν τὴ ζωὴ τῆς Ἑλληνικῆς Ὁρθόδοξης Κοινότητος τῆς Θεσσαλονίκης. Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη στὴν πόλιν φιλονικοῦσαν οἱ παλαιοπρουχοντικοὶ (συντηρητικοὶ) καὶ τὸ λαϊκότερο ρεῦμα. Στὴν κοινωνικὴ διαμάχη αὐτῶν, γιὰ τὴν ἀπόκτηση τῆς ἐξουσίας, ἀναπόφευκτα ἐνεπλάκη καὶ ὁ ἴδιος ὡς πρόεδρος τῶν ὁργάνων τῆς Κοινότητος καὶ τῶν διαφόρων ἐφορειῶν. Ὁ Μητροπολίτης πλαισιωμένος συνήθως ἀπὸ τὶς ἡγέτιδες τάξεις τῶν Χριστιανῶν τῆς πόλης, ἀσχοῦσε κυρίαρχη ἐξουσία στὶς διαδικασίες ἐκλογῆς τῶν μελῶν τῆς διοίκησης τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος, τῶν μελῶν τῶν εὐαγῶν ἰδρυμάτων, τῶν μελῶν τῶν χριστιανικῶν σωματείων καὶ ἄλλων. Ἡ ἐμπλοκὴ τοῦ προκάλεσε ὀρισμένες κατηγορίες ἐναντίον του, μὲ ἀποκορύφωμα τὴν ἀναφορὰ⁶² τῆς 1ης Δεκεμβρίου 1896, ἀπάντηση σὲ προηγούμενο φυλλάδιο, ποὺ εἶχε συντάξει στὶς 14 Νοεμβρίου ἡ φιλομητροπολιτικὴ παράταξη. Στὴ διαμαρτυρία αὐτὴ, καθὼς καὶ σὲ ἄλλες μορφές ἐναντίον του, τὸ Πατριαρχεῖο τὸν ὑποστήριζε πάντοτε κρίνοντας ἐπαρκεῖς τὶς ἀπολογίες του.

Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὰ παράπονα, ὁ Ἀθανάσιος ἐπέδειξε θετικὸ διοικητικὸ ἔργο σὲ ἐπίπεδο Κοινότητος⁶³, ἐνῶ μεγάλο ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν οἱ νομοκανονικὲς ἀπόψεις του γιὰ τοὺς Κανονισμοὺς καὶ τὸν τρόπο διενέργειας τῶν κοινοτικῶν ἐκλογῶν, ποὺ ἐπιδρoῦσαν σημαντικὰ στὴ ζωὴ τῆς Κοινότητος, ἡ ὁποία ἦταν διαιρεμένη στὶς παρατάξεις τῶν παλαιοπρουχοντικῶν, καὶ τοῦ πιὸ λαϊκοῦ ρεύματος. Κάθε μιὰ ἀπὸ τὶς δύο παρατάξεις ἤθελε διαφορετικὸ ἐκλογικὸ σύστημα⁶⁴. Οἱ φιλομητροπολιτικοὶ ὑποστήριζαν τὸ κατ' ἐνορίας ἐκλογικὸ σύστημα καὶ οἱ φιλολαϊκοὶ τὸ σύστημα τῆς καθολικῆς ψηφοφορίας, μὲ τὸ

61. Ζαπάντη, *Οἱ ἐνδοκοινοτικὲς...*, σ. 121-122, 138 σημ. 101· Δημητρίου Σερεμέτη, «Στέφανος Κων. Τάττης (1825- 1910)», *Μακεδονικά*, τ. 25 (1985-86) 290-291· Παναγιώτῃ Γ. Κόκκα, «Ἡ οἰκογένεια Γκαρμπολά καὶ ἡ πρώτη ἑλληνικὴ ἐφημερίδα τῆς Θεσσαλονίκης», *Μακεδονικά*, τ. 21 (1981) 240.

62. Βλ. ἔντυπο ἐκθεσὶ κατὰ τοῦ Ἀθανασίου μὲ τίτλο: *Ἡ ἀλήθεια ἡτοῖ ἡ νομοταγῆς καὶ ἡ κοινωφελὲς πολιτεία καὶ τὸ πρόγραμμα τῆς παρὰ νόμῳ παυθείσης ἐφορείας καὶ τῆς λοιπῆς νομίμου ἀντιπροσωπείας τῶν ἐκλογῶν τοῦ Μαΐου 1896 τῆς Ὁρθόδοξης Ἑλληνικῆς Κοινότητος Θεσσαλονίκης καὶ ἡ παρὰ νόμῳ καὶ ἀντικανονικὴ πολιτεία τοῦ Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης Ἀθανασίου καὶ τῶν περὶ αὐτὸν συντακτῶν τοῦ φυλλαδίου τῆς 10ης Νοεμβρίου 1896*, ἐν Λειψία τύποις Δρογγουλίνου 1896, σ. 58-62.

63. Τὸ ἔργο αὐτὸ διαπιστώνεται ἀπὸ πλῆθος ἐπιστολῶν, τῶν ὁποίων ἀντίγραφα σώζονται στοὺς κώδικες ἀλληλογραφίας τοῦ Α.Ι.Μ.Θ., τ. 46 (1896-1898), τ. 47 (1900-1901) καὶ τ. 19 (1903).

64. Ζαπάντη, *Οἱ ἐνδοκοινοτικὲς...*, σ. 133, 135-136, 138· Π. Βακουφάρη, «Ὁ ἀναθεωρημένος κανονισμὸς τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος Θεσσαλονίκης τοῦ 1974

ὁποῖο κέρδισαν τὶς ἐκλογές τοῦ 1895, τῶν ὁποίων τὸ ἀποτέλεσμα ὁ Ἀθανάσιος δέχτηκε ἀδιαμαρτύρητα τηρώντας στάση οὐδέτερη, ἔστω καὶ ἂν ὁ ἴδιος προτιμοῦσε τὸ κατ' ἐνορίας ἐκλογικὸ σύστημα. Παράλληλα ἐπιθυμοῦσε τὴν ψήφιση νέου Κανονισμοῦ ἢ ἔστω ἀναθεώρηση τοῦ παλαιοῦ, ὥστε νὰ περιοριστοῦν στὸ ἐλάχιστο τὰ ἐκλογικὰ δικαιώματα καὶ ἡ λαϊκὴ συμμετοχή. Μὲ πρότασή⁶⁵ του ἐπίσης ζήτησε ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο τὸν ἐξ ὁφικίου διορισμὸ 24μελοῦς Ἀντιπροσωπείας ποὺ θὰ συνέτασσε νέο Κανονισμό, ὁ ὁποῖος θὰ ἐπέφερε τὴ συμφιλίωση τῶν ἀντιμαχομένων. Ὑπέδειξε γι' αὐτὸ πρόσωπα ποὺ ἀνῆκαν καὶ στὶς δύο μερίδες. Τελικὰ ἡ συμφιλίωση τῶν διεστώτων τῆς Κοινότητος ἐπῆλθε μὲ τὴν ἐναρξὴ τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνα.

Στὸ πλαίσιο τῆς ἐκκλησιαστικῆς του πολιτικῆς συμπεριλαμβάνονταν οἱ σχέσεις του καὶ ἡ προσπάθεια καταλλαγῆς του μὲ τοὺς ἑτεροθρήσκους καὶ ἑτεροδόξους στὴν πολυεθνικὴ καὶ πολυθρησκευτικὴ τότε Θεσσαλονίκη. Καὶ πρῶτα ἀπ' ὅλα ἡ συνύπαρξή μὲ τοὺς Ὀθωμανοὺς καὶ τοὺς Ἰσραηλίτες τῆς πόλης. Μάλιστα κατὰ τὴ συμβίωσή του μὲ τοὺς Ὀθωμανοὺς ὁ Ἀθανάσιος ἀνέπτυξε οἰκονομικὲς συναλλαγές μὲ τὴν Ὀθωμανικὴ Τράπεζα⁶⁶ καὶ ἐπαφές σὲ ἐπίτεδο διοίκησης. Συμμετεῖχε, μαζὶ μὲ θρησκευτικοὺς ἀρχηγοὺς τῶν Ὀθωμανῶν, στὸ Ἀνώτατο Δικαστήριό τῆς Νομαρχίας⁶⁷, ἐνδιαφέρθηκε γιὰ Τούρκους, μεσολαβώντας γιὰ τὴ μετάθεσιν τοῦ λιμενάρχου τοῦ Ἀγίου Ὁρους⁶⁸ καὶ τὴν ἀνέγερσιν τζαμιοῦ στὰ μεταλλεῖα Κασσάνδρας⁶⁹ καὶ συνιστοῦσε σὲ ἱερεῖς καὶ προκρίτους νὰ ζοῦν ἀρμονικὰ μὲ τοὺς συνοίκους λαοὺς. Τὸ ἐνδιαφέρον του ἐπίσης γιὰ τὴν Ἰσραηλιτικὴ Κοινότητα ἐκδηλώθηκε μὲ ἐπιστολὴ⁷⁰ πρὸς τοὺς ἱερεῖς του, στὴν ὁποία τόνισε τὴν ἀποφυγὴ τοῦ παιδικοῦ πετροπολέμου κατὰ τὴ διάρκειά τῆς Μεγάλης Ἑβδομάδας

καὶ οἱ διενέξεις τῶν κοινοτικῶν ἀρχόντων», Θεσσαλονίκη, *Ε.Ε.Κ.Ι.Δ.Θ.*, τ. 3 (1992) 180-181.

65. *Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο Μακεδονίας* (στὸ ἐξῆς *Ι.Α.Μ.*), Κώδικας Πρακτικῶν Συνεδριάσεων Δημογεροντίας (1899-1905), ἀρ. 18, ἀρ. πρωτ. 107' πρβλ. στὸ ἴδιο Ἀρχεῖο ἐπιστολὴ τῆς 6ης Μαΐου 1900 καὶ συνημμένο σ' αὐτὴν ἔγγραφο μὲ τὰ προτεινόμενα ὀνόματα τῶν δημογερόντων, τῶν ἐφόρων Σχολείων, Νοσοκομεῖου, Γηροκομεῖου, καθὼς καὶ τὰ ὀνόματα τῶν προτεινομένων ἀντικαταστατῶν αὐτῶν.

66. *Α.Ι.Μ.Θ.*, τ. 46, ἀρ. πρωτ. 366, ἔγγρ. 85' Γ.Κ. Μωραϊτόπουλου, *Ἡ Θεσσαλονίκη...*, ἐν Ἀθήναις 1882, ἐκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1977, σ. 23-24.

67. Βλ. τὸ φυλλάδιον (ὑπὲρ τοῦ Ἀθανασίου), *Τὰ συμβαίνοντα...*, σ. 13' Πρβλ. Μωραϊτόπουλου, *Ἡ Θεσσαλονίκη...*, σ. 31-32.

68. *Α.Ι.Μ.Θ.*, φάκ. Βθ', ἀρ. ἔγγρ. 4032.

69. *Α.Ι.Μ.Θ.*, ΚΑ, τ. 47, ἀρ. πρωτ. 236.

70. *Α.Ι.Μ.Θ.*, ΚΑ, τ. 46, ἀρ. πρωτ. 146, ἔγγρ. 15.

καὶ τὴν παύση προσβολῶν τῶν Ἰσραηλιτῶν ἀπὸ ἀπαίδευστους Ἑλλήνες. Μὲ τὴ συνύπαρξη Ἑλλήνων καὶ Ὀθωμανῶν συνεχίστηκε τὸ φαινόμενο τῶν ἐξισλαμίσεων⁷¹ Χριστιανῶν στὴ Θεσσαλονίκη καὶ τὴν Ἐπισκοπὴ Πολυανῆς, μὲ τὸ Μητροπολίτη νὰ παρεμβαίνει στὸ Γενικὸ Διοικητὴ τῆς πόλης, προκειμένου νὰ ἐπισπεύσει τὴ διαδικασία ἀπάντησης γιὰ τὶς βίαιες πράξεις τῶν Ὀθωμανῶν. Τὴν περίοδο τῆς ἀρχιερατείας του σημειώθηκαν καὶ προσχωρήσεις ἐτεροδόξων καὶ ἐτεροθρήσκων στὴν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία. Ὁ Ἀθανάσιος καὶ σὲ αὐτὴ τὴν περίπτωσι, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ἐπανένταξη στὴν Ὀρθοδοξία ἐξήντα ὁπαδῶν τῆς οὐνιτικῆς Κοινότητος τῆς Βογδάντσας⁷², ἀκολουθοῦσε τὴν ἐπιεικὴ πολιτικὴ πρὸς συνιστοῦσε τὸ Πατριαρχεῖο. Στὸ πλαίσιο αὐτὸ ἔκανε ἀποδεκτὲς τὶς αἰτήσεις γιὰ ἐπανένταξη στὴν Ὀρθοδοξία σχισματικῶν⁷³, Διαμαρτυρομένων⁷⁴ κ.τ.λ.

Σημαντικὴ ἦταν ἡ φροντίδα τοῦ γιὰ θέματα ἐνοριακά, ὅπως ἦταν ἡ ἀνέγερση - ἐπισκευὴ ναῶν, νεκροταφείων καὶ κωδωνοστασίων, τεσσάρων⁷⁵ συνολικὰ ἐντὸς τῆς Θεσσαλονίκης, ἐννέα⁷⁶ στὴ μητροπολιτικὴ τοῦ περιφέρειαι καὶ ἐνός⁷⁷, ἐκτὸς αὐτῆς, στὸ Μελένικο. Ἡ ἐπικοινωνία μὲ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο παρεῖχε στὸν Ποιμενάρχη τὴ δυνατότητα νὰ ἀντιμετωπίσει τὰ προβλήματα τοῦ κλήρου καὶ τῶν Χριστιανῶν τῆς Μητρόπολὸς τοῦ σύμφωνα μὲ τὶς ὁδηγίες τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας. Ἰδιαίτερα, μάλιστα, γιὰ λόγους ἐθνικοῦς καὶ θρησκευτικοῦς, φρόντιζε νὰ ἐνημερώνεται γιὰ τὶς κινήσεις ταραχοποιῶν ἱερέων καὶ ἄλλων φορέων ἐθνικιστικῆς προπαγάνδας, ὅπως ἦταν ἡ Βουλγαροεξαρχικὴ⁷⁸, ἡ σερβικὴ, ἡ ρουμανικὴ καὶ ἡ θρησκευτικοῦ χαρακτῆρα

71. *A.I.M.Θ.*, φάκ. Βε', ἀρ. ἐγγρ. 3652, φάκ. Βθ', ἀρ. πρωτ. 6889.

72. Ἀγγελόπουλου, *Αἱ ξένοι...*, σ. 96-97 σημ. 6, ὅπου γίνεται παραπομπὴ στὸ *A.I.M.Θ.* μὲ τὴν παλαιὰ αὐτοῦ ἀρχιεπισκοπὴ (φ. 142, 5009) καὶ δίνεται ἡ βιβλιογραφία γιὰ τὴν ὑπαρξὴ Βουλγαροουνιτῶν στὴ Βογδάντσα (κωμόπολι τοῦ δήμου Γευγελῆς πρὸς ἀνήκε στὴν ἐπαρχία Πολυανῆς).

73. *A.I.M.Θ.*, φάκ. Ἐτερόθρησκοι, ἀρ. ἐγγρ. 11592.

74. *A.I.M.Θ.*, φάκ. Ἐτερόθρησκοι, ἀρ. ἐγγρ. 9943.

75. *A.I.M.Θ.*, φάκ. Βς', ἀρ. πρωτ. 2131, ΚΑ, τ. 46, ἀρ. πρωτ. 407. *I.A.M.*, Π.Δ.Θ., συν. 29ης Ἀπρ. 1895.

76. *A.I.M.Θ.*, φάκ. Βε', ἀρ. πρωτ. 4107, Βς', ἀρ. πρωτ. 5170, Βξ', ἀρ. πρωτ. 3088, Βη', ἀρ. πρωτ. 2754, Βθ', ἀρ. πρωτ. 3642 καὶ ἀρ. πρωτ. 4423, ΚΑ, τ. 47, ἀρ. πρωτ. 4423, ΚΑ, τ. 47, ἀρ. πρωτ. 5 καὶ ἀρ. πρωτ. 236. *I.A.M.*, Π.Δ.Θ., ἀρ. πρωτ. 236.

77. *A.I.M.Θ.*, φάκ. Βθ', ἀρ. πρωτ. 2261.

78. Γιὰ τὸ δυσάρεστο κλίμα τοῦ φανατισμοῦ καὶ τῆς μισαλλοδοξίας μᾶς πληροφοροῦν διάφορες πατριαρχικὲς ἐπιστολὲς πρὸς ἀπευθύνονταν στὸ Μητροπολίτη Θεσσαλονίκης Ἀθανάσιο οἱ περισσότερες ἀπὸ τὶς ὁποῖες σώζονται στὸ *A.I.M.Θ.* Πρβλ. γιὰ τὴν προπαγάνδα Ἀγγελόπουλου, *Αἱ ξένοι...*, σ. 13-14, 42 σημ. 3, 48, 42 σημ. 1- 5, 60

προπαγάνδα τῶν καθολικοσυνιτῶν ιερέων. Τὴ Βουλγαροεξαρχικὴ προπαγάνδα ἀντιμετώπιζε ὁ Ἀθανάσιος μὲ τὴ μεσολάβησή του στὴ Νομαρχία γιὰ τὴν ἀποπομπὴ ταραχοποιῶν σχισματικῶν ιερέων στὰ Βοδενά, τὴν ἐκδίωξη σχισματικοῦ ιερέα καὶ παράλληλα βουλγαροδιδασκάλου στὴν Πολυανή, καὶ διέταξε τοὺς Ἐπισκόπους τῆς περιφέρειάς του νὰ ἐπιλαμβάνονται θεμάτων ἀποσκίρτησης ιερέων ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο. Ὅσον ἀφορᾷ τὴ σερβικὴ⁷⁹ προπαγάνδα στὴν Πολυανή, ἀκολουθώντας τὴν ἡπια πατριαρχικὴ πολιτικὴ, ἦταν πρὸ διαλλακτικὸς καὶ συνιστοῦσε στοργὴ ἔναντι τῆς σερβικῆς Κοινότητος ἐρχόμενος καὶ σὲ σύγκρουση ἀκόμη, γιὰ τὸ θέμα αὐτό, μὲ τοὺς Ἐπισκόπους τῆς δικαιοδοσίας του. Σθεναρὴ ἦταν ἡ στάση του στὴ ρουμανικὴ⁸⁰ προπαγάνδα, καθὼς καὶ στίς προπαγάνδες θρησκευτικοῦ χαρακτήρα⁸¹, ὅπως

σημ. 3' τοῦ ἰδίου, *Βόρειος Μακεδονία*, σ. 80-81 σημ. 1' τοῦ ἰδίου, «Ἑλληνορθόδοξες Κοινότητες τῆς σημερινῆς Νοτίου Γιουγκοσλαβίας (β' μισὸ τοῦ 19ου αἰ.), Συμπόσιο. Ἡ διαχρονικὴ πορεία τοῦ Κοινοτισμοῦ στὴ Μακεδονία, Θεσσαλονίκη 1991, σ. 102-103' τοῦ ἰδίου, *Ἡ Ἐκκλησία τῆς Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη² 1991' Κ. Βακαλόπουλου, *Ὁ Βόρειος...*, σ. 207' Νικ. Βλάχου, *Τὸ Μακεδονικὸν ὡς φάσις τοῦ Ἀνατολικοῦ Ζητήματος 1878-1908*, ἐν Ἀθήναις 1935, σ. 122' Ἀθαν. Ε. Καραθανάση, *Πραγματεῖα περὶ Μακεδονίας*, Θεσσαλονίκη 1990, σ. 83-84' Χαρ. Κ. Παπαστάθης, «Ἡ Ἐκκλησία καὶ ὁ Μακεδονικὸς Ἀγώνας». *Συμπόσιο* (1984) I.M.X.A.-M.M.A., Θεσσαλονίκη 1987, σ. 64.

79. Ἡ σερβικὴ προπαγάνδα ἰδιαίτερα στὴν περιοχὴ τῆς Δοϊράνης ἀπέβλεπε στὴν ἀναγνώριση τῶν σερβικῶν κοινοτήτων καὶ σχολείων, στὴν ἐκλογὴ Σέρβων κληρικῶν καὶ στὴν εἰσαγωγὴ τῆς σερβικῆς γλώσσας στίς ἐκκλησίες καὶ τὰ σχολεῖα. Πλήθος πατριαρχικῶν ἐπιστολῶν μᾶς πληροφοροῦν γιὰ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο καλοῦνται ὁ Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης νὰ ἀντιμετωπίσει καὶ αὐτὸ τὸ μέτωπο. Πρβλ. σχετικὰ Ἀγγελοπούλου, «Φιλεκπαιδευτικοὶ καὶ Φιλανθρωπικοὶ Σύλλογοι ἐν Μακεδονίᾳ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς τουρκοκρατίας στὴ Θεσσαλονίκη - Σέρραι - Γευγελή», *Μακεδονικά*, τ. 11 (1971) 343-344' τοῦ ἰδίου, *Αἱ ξένοι...*, σ. 74-75 σημ. 1' τοῦ ἰδίου, «Πατριαρχικά ἔγγραφα πειστήρια περὶ τῆς συμβιώσεως Ἑλλήνων καὶ Σέρβων Ὀρθόδοξων ἐν Βορείῳ Μακεδονίᾳ καὶ Παλαιᾷ Σερβίᾳ τὸ β' ἡμῖς τοῦ 19ου αἰῶνος», *Μακεδονικά*, τ. 21 (1981) 109-111, 114' Κ. Βακαλόπουλου, *Ὁ Βόρειος...*, σ. 204' Βασ. Λαοῦρδα, *Τὸ Ἑλληνικὸν Προξενεῖον Θεσσαλονίκης 1903-1908*, Θεσσαλονίκη 1961, σ. 9.

80. Μὲ μικρότερη ἐμβέλεια στὴ δράση της, ποὺ ἐπικεντρωνόταν στὸ βλαχόφωνο στοιχεῖο, ἀλλὰ ἐξίσου ἐπικίνδυνη, ἦταν ἡ ρουμανικὴ προπαγάνδα, ἡ ὁποία μὲ δέλεαρ τὸ χρήμᾳ ἐπιχειροῦσε νὰ διορίσει στὰ χωρὰ ρουμανίζοντες ιερεῖς καὶ δασκάλους (βλ. σχετικὰ Ἀγγελοπούλου, «Ἡ συμβολὴ τῆς Ἐπισκοπῆς Πέτρας εἰς τὰ ἔθνη καὶ θέματα καὶ τὰ ἐκπαιδευτικὰ προβλήματα τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς περιοχῆς τοῦ Ὀλύμπου (1890-96)», *Μακεδονικά*, τ. 14 (1974) 66' τοῦ ἰδίου, *Αἱ ξένοι...*, σ. 14-15 σημ. 1.

81. Οἱ προπαγάνδες αὐτὲς καλύφθηκαν πίσω ἀπὸ τὴν παράνομη δράση τῶν σχισματικῶν Βουλγάρων καὶ τῶν σερβιζόντων. Βλ. γι' αὐτὲς Ἀγγελοπούλου, *Αἱ ξένοι...*, σ. 12, 96 σημ. 1-5, 97-98 σημ. 1-2, ὅπου γίνεται μνεῖα καὶ σχετικῶν ἐπιστολῶν

τῇ δράσει καθολικοσυνιτῶν ἱερέων τῆς Ἐπισκοπῆς Πολυανῆς. Ἡ συμφωνία του μὲ τὸν Πολυανῆς Παρθένιο νὰ ἀπαγορεύσουν στοὺς καθολικοσυνίτες τὴ χρῆση ναῶν τῆς ἐλληνικῆς Κοινότητος ὁδήγησε τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς οὐνιτικῆς Κοινότητος σ' ἐπιστροφή στὴν Ὁρθοδοξία.

Ἀνάμεσα στὰ καθήκοντα τοῦ Μητροπολίτη Θεσσαλονίκης, δηλαδή τῆς ἀρμοδιότητάς του ὡς προέδρου τοῦ Συμβουλίου τῆς Δημογεροντίας, τοῦ Πνευματικοῦ καὶ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαστηρίου, καὶ τοῦ Ἱερατικοῦ Συμβουλίου, ἐντασσόταν καὶ ἡ προεδρία του στὴν Ἐπισκοπικὴ Σύνοδο τῆς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης⁸², ἡ ὁποία ἀσχολοῦταν μὲ θέματα διοίκησης, ἐθνικοῦ προβληματισμοῦ, παιδείας, μὲ ζητήματα ποιμαντικά, κοινωνικῶν θεσμῶν καὶ ἄλλα. Ἀπὸ τίς πρὸ σπουδαίες ὑποθέσεις ποὺ ἀντιμετώπισε ἦταν ἡ κρίση τοῦ 1895 μὲ ἀφορμὴ τὸ ἐπισκοπικὸ ζήτημα Καμπανίας⁸³ (διαγωγή Ἐπισκόπου, συνωμοτικὴ ἐπαφὴ Ἐπισκόπων Καμπανίας, Κίτρους καὶ Ἀρδαμερίου - ἀναφορὲς ἐναντίον του), τὸ ὁποῖο ἔληξε μὲ πατριαρχικὴ ἐπέμβαση καὶ συνετισμὸ τῶν Ἐπισκόπων. Στὸ ζήτημα τῆς συγχώνευσης τῶν Ἐπισκοπῶν Πέτρας καὶ Κίτρους⁸⁴, παρότι ὁ Ἀθανάσιος εἶχε ἀντίθετη μὲ τὸ Πατριαρχεῖο γνώμη

ποὺ εἶχαν ὡς παραλήπτη τὸ Μητροπολίτη Ἀθανάσιο· πρβλ. Καλλιόπης Παπαθανάση - Μουσιοπούλου, «Συμβολὴ στὴ μελέτη τῶν Ἑλληνορθόδοξων Κοινοτήτων τῆς Μακεδονίας γὰ τὴν προάσπιση τῶν δικαίων τους (1878-1896)», *Συμπόσιο. Ἡ Διαχρονικὴ πορεία τοῦ Κοινοτισμοῦ στὴ Μακεδονία*, Θεσσαλονίκη 1991, σ. 131.

82. Ἀθ. Ἀγγελόπουλου, «Ἡ Ἐπισκοπικὴ Σύνοδος τῆς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης καὶ ἡ σημασία αὐτῆς σήμερον», *Θεολογία*, τ. 55 (1977) 795-824, ὅπου καὶ βιβλιογραφία τοῦ ἰδίου, *Ἡ Ἐκκλησία...*, σ. 166-167 τοῦ ἰδίου, «The Episcopal Synod of the Metropolis of Thessaloniki and its Significance for Today», *B.S.* 18 (1977) 381-408· Ἀθανασίου Γερομιχαλοῦ, «Ἡ Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Θεσσαλονίκης», *Γ.Π.*, τ. 44 (1961) 193-194· Βασιλείου Σταυρίδου, «Ὁ Συνοδικὸς θεσμὸς εἰς τὴν Ἐκκλησίαν (ΙΑ'-ΙΕ' αἰῶνες)», *Ἐπιστημονικὸ Συμπόσιο Χριστιανικὴ Θεσσαλονίκη*, Ὀκτωβρίου 1990, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 45-46 σημ. 2-3. Σπουδαία συμβολὴ προσέφερε στὸν τομέα τῆς νεώτερης ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας ἡ δημοσίευση μεγάλου-μέρους τοῦ κώδικα τῶν πρακτικῶν τῆς Συνόδου ἀπὸ τοὺς Ἀθ. Καραθανάση - Ἀρχιμ. Γ. Τριανταφυλλίδη, *Ἡ Ἐπισκοπικὴ Σύνοδος τῆς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης (19ος-20ος αἰῶνας)*, Θεσσαλονίκη 1994. Εἰδικότερα ἀπὸ τὴ μελέτη τοῦ πρωτοτύπου διαπιστώθηκε ὅτι οἱ πράξεις ποὺ συντάχθηκαν κατὰ τὴ διάρκειά τῆς προεδρίας τοῦ Ἀθανασίου περιλαμβάνονται στὰ φύλλα 87-134 καὶ συνθέτουν μιὰ ολοκληρωμένη εἰκόνα τῆς δράσεως του.

83. Α.Ι.Μ.Θ., *Κώδικας Πρακτικῶν Ἐπισκοπικῆς Συνόδου Ἱερᾶς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης* (στὸ ἐξῆς Κ.Π.Ε.Σ.), φφ. 92-97, 99-108· πρβλ. Καραθανάση - Τριανταφυλλίδη, *Ἡ Ἐπισκοπικὴ...*, σ. 26, 60-61.

84. Α.Ι.Μ.Θ., Κ.Π.Ε.Σ., φφ. 108-111· Καραθανάση - Τριανταφυλλίδη, *Ἡ Ἐπισκοπικὴ...*, σ. 26-27, 61-62· Ἀθ. Ε. Καραθανάση, *Θεσσαλονίκη καὶ*

(ἐπιθυμοῦσε τὴ διατήρηση τῶν Ἐπισκόπων γιὰ εὐνόητους λόγους), συμβιβάστηκε μὲ αὐτό. Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς προεδρείας του συνέβησαν συνολικὰ ὀκτὼ προαγωγές, μεταθέσεις καὶ ἐκλογές Ἐπισκόπων, οἱ ὁποῖες προκάλεσαν παράπονα καὶ ἐμπάθειες ποὺ ἐκδηλώνονταν συχνὰ μὲ ἀπειθεία τῶν Ἐπισκόπων του. Ὅλα τὰ ζητήματα ἀντιμετώπιζε ὁ Ἀθανάσιος μὲ τυπικότητα καὶ μὲ διάθεση ἄλλοτε διαλλακτικὴ καὶ ἄλλοτε ἐπικριτικὴ, καὶ συντόνιζε ἀποτελεσματικὰ τὸ ἔργο τῆς Συνόδου κατορθώνοντας, ὑπὸ τὴν καθοδήγηση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, μέσα σὲ δύσκολες συνθήκες νὰ διαφυλάξει τὸ κύρος τοῦ θεσμοῦ τῆς Ἐπισκοπικῆς Συνόδου καὶ τῆς Μητροπόλεως του.

Ἡ ἐκπαιδευτικὴ δραστηριότητά του, ποὺ περιλαμβάνει τὴν κοινοτικὴ καὶ ἱερατικὴ ἐκπαίδευση, ἐπικεντρώθηκε κυρίως στὴν προσπάθεια γιὰ ἵδρυση σχολείων, περίπου δέκα⁸⁵ στὸν ἀριθμὸ (ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς μητροπολιτικῆς του περιφέρειας), καὶ γιὰ ἐνίσχυση αὐτῶν (συμφωνοῦσε μὲ τὸ μέτρο τῆς προσάρτησης ἐκκλησιῶν σὲ σχολεῖα⁸⁶ καὶ συνιστοῦσε χρῆση κερικοῦ ἀπὸ τὸ κοινοτικὸ κηροποιεῖο⁸⁷). Ἀκόμη μεσολαβοῦσε γιὰ τὴ λήψη κυβερνητικῶν ἀδειῶν γιὰ τὴ λειτουργία σχολῶν, ἐνημέρωνε τὸ Πατριαρχεῖο γιὰ τυχὸν κλείσιμο αὐτῶν, ἐξαιτίας ταραχῶν ἢ ἐλλειμμάτων, παρεμπόδιζε τὶς ἀπόπειρες φυλετιστῶν γιὰ ἵδρυση ρουμανικῶν σχολείων⁸⁸, καὶ γενικὰ συνέβαλε στὴν τόνωση τῆς Ὁρθόδοξης Παιδείας, ἢ ὁποία διατήρησε τὴν ἐλληνικὴ συνείδηση καὶ τὸ φρόνημα τοῦ ὑπόδουλου Ἑλληνισμοῦ.

Γιὰ τὴ διαμόρφωση κατάλληλου ἐνοριακοῦ διδακτικοῦ κλήρου ποὺ θὰ διεδραμάτιζε ρόλο ἐθνικὸ καὶ θρησκευτικὸ, προτάθηκε ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο ἡ ἵδρυση⁸⁹ ἱερατικῶν σχολῶν στὶς Μονὲς τῶν Βλατάδων καὶ τῆς Ζάβορδας στὰ Γρεβενά. Ὑπεύθυνος γιὰ τὴν ὑποβολὴ τῆς πρότασης ἦταν ὁ Μητροπολίτης Ἀθανάσιος, ὁ ὁποῖος, κατόπιν συνεδρίας

Μακεδονικά, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 154. Λεπτομέρειες γιὰ τὴν κατάργηση τῆς Ἐπισκοπῆς βλ. Ἀγγελόπουλου, *Ἡ συμβολή...*, σ. 64- 84, ὅπου καὶ παραπομπὲς στὸ Α.Ι.Μ.Θ.

85. Α.Ι.Μ.Θ., φάκ. Βε', ἀρ. πρωτ. 2932, 3310, 3540, 6180, Βε', ἀρ. πρωτ. 689, Βε', ἀρ. πρωτ. 1197, Βη', ἀρ. πρωτ. 7604, ΚΑ, τ. 19, ἀρ. πρωτ. 28, 162, 229 καὶ 447· Πρβλ. Ἀγγελόπουλου, *Φιλεκπαιδευτικά...*, σ. 347 σημ. 1-2.

86. Γιώργου Μουτάφη, «Ἡ Δημογεροντία τῆς Θεσσαλονίκης στὸ κοινοτικὸ της πλαίσιο 1874-1904», *Συμπόσιο. Ἡ Διαχρονικὴ πορεία τοῦ Κοινοτισμοῦ στὴ Μακεδονία*, Θεσσαλονίκη 1991, σ. 249.

87. Α.Ι.Μ.Θ., ΚΑ, τ. 46, ἀρ. πρωτ. 380.

88. Α.Ι.Μ.Θ., φάκ. Βε', ἀρ. πρωτ. 3540.

89. Α.Ι.Μ.Θ., Κ.Π.Ε.Σ., φφ. 130-134 καὶ φάκ. Βη', ἀρ. πρωτ. 6235· πρβλ. Καραθανάση - Τριανταφυλλίδη, *Ἡ Ἐπισκοπικὴ...*, σ. 41-42, 62-63, 89-91.

καὶ συνεννοήσεώς του μὲ ἄλλους Μητροπολίτες καὶ Ἐπισκόπους, θὰ μεριμνοῦσε γιὰ τὴν ἐξεύρεση πόρων (ἀπὸ Μονές, συνδρομές, Ἅγιον Ὅρος), τὴ σύνταξη προϋπολογισμοῦ, τὴν ὑποβολὴ προτάσεων στὸ Πατριαρχεῖο (ὑπῆρχαν δύο σκέψεις· ἡ μία ἦταν ἡ διασκευὴ τῆς Μονῆς Ἀγίας Ἀναστασίας Φαρμακολύτριας σὲ σχολὴ καὶ ἡ ἄλλη ἀφοροῦσε τὴ δυνατότητα συνδυασμοῦ τῆς ἱερατικῆς σχολῆς μὲ τὴ λειτουργία τριταξίου διδασκαλείου) καὶ τὴν ἐκπόνηση Κανονισμοῦ καὶ προγράμματος λειτουργίας τῶν σχολῶν ποὺ ἐπρόκειτο νὰ ἰδρυθοῦν.

Τὸ Μητροπολίτη Θεσσαλονίκης ἀπασχόλησαν ἐπίσης διάφορα ἐκπαιδευτικὰ προβλήματα ποὺ ἀφοροῦσαν τὸ διδακτικὸ προσωπικόν⁹⁰, ὅπως διορισμοί, ἄρση ἀδίκων παύσεων, διώξεις, ἐξορίες, ἀπολύσεις βουλγαροδιδασκάλων, παράπονα, καθὼς καὶ ζητήματα χορήγησης ὑποτροφιῶν σὲ ὀρφανοὺς καὶ ἀπόρους μαθητές⁹¹, ἐπιλογὴ διδασκικῶν ἐγχειριδίων καὶ εἰσαγωγή καὶ προώθηση περιοδικῶν καὶ βιβλίων⁹², τὰ ὁποῖα συνιστοῦσε στὸν κλῆρο καὶ στὸ ποίμνιο, γινόταν ὁ ἴδιος συνδρομητῆς καὶ ἐνέγραφε ἄλλους. Τέλος ὑποστήριξε τίς ἐκδόσεις τοῦ Πατριαρχικοῦ Τυπογραφείου⁹³.

Ἀπὸ τὰ πιὸ σπουδαῖα ἐπιτεύγματα τοῦ Ἀθανασίου στὸν τομέα τῆς κοινωνικῆς προσφορᾶς ἦταν ἡ ἱδρυση καὶ λειτουργία δύο εὐαγῶν ἰδρυμάτων, τοῦ Παπάφειου Ὀρφανοτροφείου⁹⁴ καὶ τοῦ Χαρίσειου

90. *Α.Ι.Μ.Θ.*, *Κ.Π.Ε.Σ.*, φφ. 91-98, 120-123 καὶ ΚΑ, τ. 19, ἀρ. πρωτ. 419, τ. 46, ἀρ. πρωτ. 230, τ. 47, ἀρ. πρωτ. 33, φάκ. Βς', ἀρ. πρωτ. 386, 3608, 6682, 7894, Βς', ἀρ. πρωτ. 3015, 8116 καὶ Βθ', ἀρ. πρωτ. 4115, 5644, 6123, 6560 καὶ 7845' πρβλ. Καραθανάση - Τριανταφυλλίδη, *Ἡ Ἐπισκοπική...*, σ. 28, 39, 41 καὶ 62' Ἀγγελόπουλου, *Αἱ ξέναι...*, σ. 42, 60 σημ. 4-5' τοῦ ἰδίου, *Ἡ Ἐποπτεία...*, σ. 149 σημ. 1-2' Ματίνας Παπαγεωργίου, «Θέματα ἐκπαιδευτικοῦ προσωπικοῦ καὶ χρηματοδότησης τῶν σχολείων», *Συμπόσιο. Τὰ Ἑλληνικὰ σχολεῖα στὴ Θεσσαλονίκη κατὰ τὸν τελευταῖο αἰῶνα τῆς Τουρκοκρατίας*, Κ.Ι.Δ.Θ., αὐτ. ἐκδ. ἀρ. 14, Θεσσαλονίκη 1994, σ. 262-266.

91. *Α.Ι.Μ.Θ.*, φάκ. Βε', ἀρ. πρωτ. 2982, 3721, 4717, 4839, Βη', ἀρ. πρωτ. 5804, Βθ', ἀρ. πρωτ. 6476' *Ε.Α.*, τ. 18 (1894-1895) 227 καὶ τ. 18 (1895-96) 163-164' πρβλ. Ἐλένης Μπελλιᾶ, «Ἡ Ἐκπαιδευτικὴ πολιτικὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους καὶ ὁ Μακεδονικὸς Ἀγὼν», *Συμπόσιο* (1984), *ΙΜΧΑ-ΜΜΑ*, Θεσσαλονίκη-1987, σ. 34-σημ. 9.

92. Μαριάνθης Χοροζοπούλου, «Ἐκκλησία καὶ Ἐκπαίδευση. Ὁ ρόλος τῆς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης», *Συμπόσιο. Τὰ Ἑλληνικὰ σχολεῖα στὴ Θεσσαλονίκη κατὰ τὸν τελευταῖο αἰῶνα τῆς Τουρκοκρατίας*, Κ.Ι.Δ.Θ., αὐτ. ἐκδ. ἀρ. 14, Θεσσαλονίκη 1994, σ. 86-87' *Ἡ ἀλήθεια...*, σ. 23-24, 42 καὶ 49.

93. *Α.Ι.Μ.Θ.*, ΚΑ, τ. 46, ἀρ. πρωτ. 303 καὶ φάκ. Βε', ἀρ. πρωτ. 3634, 5997, 6343 καὶ Βς', ἀρ. πρωτ. 128, 1030, 1523, 5224 καὶ 5682.

94. Ἡ διαδικασία ἀνοικοδόμησης τοῦ ἰδρύματος ἀρχισε μὲ πρωτοβουλία τοῦ Ἀθανασίου, ὁ ὁποῖος ἄλλοτε μὲ παρακλήσεις καὶ ἄλλοτε μὲ διαμαρτυρίες πρὸς τὴν τουρκικὴ Διοίκησι καὶ τὸ Πατριαρχεῖο, κατόρθωσε νὰ ὁλοκληρώσει τὸ ἔργο. Βλ. *Α.Ι.Μ.Θ.*,

Γηροκομείου⁹⁵, καθὼς καὶ ἡ ἴδρυση καὶ λειτουργία διαφόρων φιλανθρωπικῶν, φιλεκπαιδευτικῶν καὶ ἐκπολιτιστικῶν συλλόγων, σωματείων καὶ ἀδελφοτήτων⁹⁶.

Τὸ γεγονός αὐτὸ δὲν σημαίνει βέβαια ὅτι ὁ Ἀθανάσιος ὑπέστησε σὲ δραστηριότητα ὅσον ἀφορᾷ θέματα ποιμαντικά. Ἐτσι, ὡς πρόεδρος τῆς Δημογεροντίας, τοῦ Ἱερατικοῦ Συμβουλίου, τοῦ Πνευματικοῦ καὶ τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαστηρίου, ἐνδιαφέρθηκε γιὰ τὴ διαφύλαξη τοῦ θεσμοῦ τοῦ Γάμου⁹⁷ (ὑποθέσεις διαζυγίων, προγαμιαίων δωρεῶν, ἐξακρίβωση κωλυμάτων), τὴ διασφάλιση τῆς ἐκκλησιαστικῆς εὐταξίας⁹⁸ (ἀπεμπόληση ἀρχαίων χειρογράφων, κειμηλίων, ρήψη κροτίδων τῇ Μεγάλῃ Ἑβδομάδᾳ), καθὼς καὶ γιὰ θέματα γραφειοκρα-

ΚΑ, τ. 46, ἀρ. πρωτ. 347, 483 καὶ τ. 47, ἀρ. πρωτ. 63, φάκ. Βε', ἀρ. πρωτ. 3615, 3801, Βς', ἀρ. πρωτ. 2093, Βς', ἀρ. πρωτ. 4371, Βη', ἀρ. πρωτ. 4671· *Ι.Α.Μ., Π.Δ.Θ.*, τ. 8 (1894-99), συν. 30-5-1898 καὶ συν. 1-7-1900. Εἰδικὰ γιὰ τὸ ἔργο αὐτὸ βλ. Ἰωάννου Ταγαράκη, «Τὸ φιlanθρωπικὸ ἔργο στὴν Ἑλληνικὴ Κοινότητα Θεσσαλονίκης (1840-1928)», *Κ.Ι.Δ.Θ.*, Θεσσαλονίκη 1994, σ. 98-148, ὅπου καὶ βιβλιογραφία, ὁ ὁποῖος παραπέμπει ἐπίσης στὸ *Α.Ι.Μ.Θ.* καὶ στὸ *Ι.Α.Μ.*

95. *Α.Ι.Μ.Θ.*, ΚΑ, τ. 46, ἀρ. πρωτ. 382, 412, τ. 47, ἀρ. πρωτ. 7, 35, 63, 69. Βλ. καὶ Ταγαράκη, *Τὸ φιlanθρωπικὸ...*, σ. 75-98, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία καὶ παραπομπές στὰ ἀρχεῖα *Ι.Μ.Θ.* καὶ Μακεδονίας.

96. Ἐπὶ ἀρχιερατείας τοῦ Ἀθανασίου διαπιστώνουμε ὅτι ἰδρύθηκαν στὴ Θεσσαλονίκη τρία σωματεῖα ἐκπολιτιστικοῦ χαρακτήρα (βλ. Στεφ. Παπαδόπουλου, *Ἐκπαιδευτικὴ καὶ κοινωνικὴ δραστηριότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Μακεδονίας κατὰ τὸν τελευταῖο αἰῶνα τῆς Τουρκοκρατίας*, Θεσσαλονίκη 1970, σ. 122-123· Λαμπρινῆς Μαγαλιού, «Ἐκπαιδευτικὴ καὶ κοινωνικὴ δραστηριότητα Συλλόγων τῆς Θεσσαλονίκης», *Συμπόσιο Τὰ Ἑλληνικὰ σχολεῖα στὴ Θεσσαλονίκη κατὰ τὸν τελευταῖο αἰῶνα τῆς Τουρκοκρατίας*, *Κ.Ι.Δ.Θ.*, αὐτ. ἐκδ. ἀρ. 14, Θεσσαλονίκη 1994, σ. 121-124· Ἀγγελόπουλου, *Φιλεκπαιδευτικοί...*, σ. 342), δύο σωματεῖα φιλεκπαιδευτικά (βλ. Παπαδόπουλου, *Ἐκπαιδευτικὴ...*, σ. 122-124· Ἀγγελόπουλου, *Φιλεκπαιδευτικοί...*, σ. 120) καὶ τρεῖς φιlanθρωπικὲς ἀδελφότητες (βλ. Παπαδόπουλου, *Ἐκπαιδευτικὴ...*, σ. 123-125· Ἀγγελόπουλου, *Φιλεκπαιδευτικοί...*, σ. 342-344· Μαγαλιού, *Ἐκπαιδευτικὴ...*, σ. 124-129). Ὁ Μητροπολίτης ἀνέπτυξε ἀκόμη σχέσεις καὶ παρέιχε τὴ συνεργασία του σὲ συλλόγους καὶ ἀδελφότητες ἐκτὸς Θεσσαλονίκης, ἀλλὰ καὶ στὰ Ἑθνικὰ Φιlanθρωπικὰ Καταστήματα τῆς Κωνσταντινούπολης.

97. *Α.Ι.Μ.Θ.*, ΚΑ, τ. 19, ἀρ. πρωτ. 228, φάκ. Βε', ἀρ. πρωτ. 5248, Βθ', ἀρ. πρωτ. 4013, φάκ. ἀρ. 10, Ἱεραὶ Μητροπόλεις 5, Ἀρδαμερίου, ἔγγρ. 263, 294, φάκ. ἀρ. 14, Ἱεραὶ Μητροπόλεις 19, Ἱερσοῦ καὶ Ἀγίου Ὁρους - Ἀρδαμερίου Β', ἔγγρ. 1503, φάκ. ἀρ. 27, Ἱεραὶ Μητροπόλεις 17, Πολυανῆς Α', ἔγγρ. 4976· *Ι.Α.Μ., Κώδιξ Πρακτικῶν Συνεδριάσεων Ἱερατικοῦ Συμβουλίου - Πνευματικοῦ Δικαστηρίου (1892- 1896)*, ἀρ. 16, συν. 21 Ἰουλίου 1893· *Ε.Α.*, τ. 21 (1897-98) 211.

98. *Α.Ι.Μ.Θ.*, ΚΑ, τ. 46, ἀρ. πρωτ. 146, τ. 47, ἀρ. πρωτ. 142, φάκ. Βς', ἀρ. πρωτ. 755, 5445 καὶ 6721.

τίας⁹⁹ (ἀναφορὰ ἐγγράφων, πατριαρχικὲς ἐπιχορηγήσεις κ.τ.λ.).

Ὁ Ἀθανάσιος καὶ ὁ Οἰκουμενικὸς Θρόνος.

Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν οἱ σχέσεις του μὲ τοὺς Οἰκουμενικοὺς Πατριάρχες. Ὁ Ἰωακείμ Γ' ὁ μεγαλοπρεπὴς διεῖδε στὸ πρόσωπο τοῦ Ἀθανασίου τὸ νεαρὸ κληρικὸ, ποὺ μὲ τὰ πνευματικὰ προσόντα καὶ τὶς ἱκανότητές του προοιωνίζε λαμπρὴ ἐξέλιξη καὶ προσφορὰ στὴν Ἐκκλησία καὶ στὸ Γένος. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ τὸν προώθησε μέσα σὲ σύντομο χρονικὸ διάστημα σὲ ὑψηλὲς θέσεις τῆς Πατριαρχικῆς αὐλῆς, χειροτονώντας τον στὸ τέλος καὶ ἀρχιερέα. Ἀπὸ τὴν πλευρά του ὁ Ἀθανάσιος μὲ τὴν ἐθνικὴ καὶ τὴ θρησκευτικὴ του δράση ἔδειξε ἔμπρακτα ὅτι ἀνταποκρίθηκε στὶς προσδοκίες τοῦ Πατριάρχη, ἀπὸ τὸν ὁποῖο ὑποστηρίχθηκε σθεναρὰ καὶ στὴ συνέχεια, ὅπως συμπεραίνεται ἀπὸ τὴ διαποίμανσή του στὴ Μητρόπολη Θεσσαλονίκης καὶ ἀπὸ τὴν προαγωγή του στὴ Γεροντικὴ Μητρόπολη Κυζίκου.

Ἀνάλογη ἦταν ἡ σχέση του μὲ τὸν Οἰκουμενικὸ Θρόνο, καὶ ὅταν Πατριάρχης ἦταν ὁ Διονύσιος Ε', ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε συμπατριώτης τοῦ Ἀθανασίου, καὶ ἀπὸ Μητροπολίτης ἀκόμη Κρήτης, ὡς πνευματικός του, τὸν βοήθησε κατὰ τὴ διάρκεια τῶν σπουδῶν. Ὁ Διονύσιος, ἐκτιμώντας τὴ διοικητικὴ ἱκανότητα τοῦ Ἀθανασίου καὶ ἔχοντας ἐμπιστοσύνη στὸ πρόσωπό του, τὸν ἐπέλεξε ὡς συνοδικό, στὴν κρίσιμη μάλιστα δεύτερη φάση τοῦ προνομιακοῦ ζητήματος, γιὰ νὰ τὸν ἐπικουρήσει στὴν οἰκουμενικὴ πολιτικὴ του.

Ὁ στενὸς σύνδεσμός του καὶ ἡ ἀρμονικὴ συνεργασία του μὲ τὸ Θρόνο τῆς Κωνσταντινούπολης συνεχίστηκε καὶ κατὰ τὴν περίοδο τῆς Πατριαρχίας τοῦ Νεοφύτου¹⁰⁰ Ἡ' (27 Ὀκτ. 1891 - 25 Ὀκτ. 1894),

99. *A.I.M.Θ.*, φάκ. Βε', ἀρ. πρωτ. 5248, Βς', ἀρ. πρωτ. 754, 4841 καὶ Βθ', ἀρ. πρωτ. 4013· *I.A.M.*, *Π.Δ.Θ.*, τ. 8, συν. 29ης Ἀπρ. 1895.

100. Ἀπὸ τὸ Νεόφυτο Ἡ', ποὺ ἦταν ἰωακειμιστής, φαίνεται ὅτι μᾶλλον εὐνοήθηκε ὁ Ἀθανάσιος, δεδομένου ὅτι τότε ἐγίνε ἡ προαγωγή του στὴ Μητρόπολη Θεσσαλονίκης (βλ. *A.I.M.Θ.*, φάκ. Βε', ἀρ. πρωτ. 6171· *Ε.Φ.Κ.Κ.*, 1905, σ. 49· *Ε.Ε.*, περ. Β', τ. 3 (1872) 18-19 § 184· *Ε.Α.*, τ. 15 (1891-92) 301· Σταυρίδου, *Οἱ Οἰκουμενικοί...*, σ. 374-378· Εὐγενίου Κωσταρίδου, *Ἡ σύγχρονος Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία*, ἐν Ἀθῆναις 1921, σ. 167.

Ἀνθίμου¹⁰¹ Ζ' (20 Ἰαν. 1895 - 29 Ἰαν. 1897) καὶ Κωνσταντίνου¹⁰² Ε', ὁ ὁποῖος ἀνέλαβε ὡς τοποτηρητὴς στὶς 29 Ἰανουαρίου 1897 τὸν Πατριαρχικὸ Θρόνο, ἀπὸ ὅπου παύτηκε στὶς 27 Μαρτίου 1901. Αὐτὸ ἀποδεικνύει καὶ ἡ προσπάθειά του γιὰ τὴν οἰκονομικὴ ἐνίσχυση τοῦ Πατριαρχείου, ἡ ὁποία περιλάμβανε, ἀνάμεσα στὰ ἄλλα, καὶ χορηγίες πρὸς τὴ Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Χάλκης¹⁰³, ἰδιαίτερα ὕστερα ἀπὸ τὴν καταστροφὴ τῆς ἀπὸ τὸ σεισμὸ τοῦ 1894, καθὼς καὶ ἐνίσχυση τοῦ ἐπίσημου δημοσιογραφικοῦ ὀργάνου τοῦ Πατριαρχείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια»¹⁰⁴.

Στὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τὸν Οἰκουμενικὸ Θρόνο συμπεριλαμβάνονται καὶ οἱ σχέσεις του μὲ τὶς Μακεδονικὲς Σταυροπηγιακὲς Μονὲς τῶν Βλατάδων¹⁰⁵ καὶ τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας¹⁰⁶

101. Συνεργάστηκε καὶ μὲ τὸν Πατριάρχη Ἀνθίμο Ζ', ἰδιαίτερα στὸ ἐπισκοπικὸ ζήτημα Καμπανίας (βλ. *Α.Ι.Μ.Θ.*, *Κ.Π.Ε.Σ.*, φφ. 95, 102-108, ΚΑ, τ. 46, ἀρ. πρωτ. 339, φάκ. Βε', ἀρ. πρωτ. 3475, Βξ', ἀρ. πρωτ. 2815, 5499, 6139, 6339' *Ε.Ε.*, περ. Β', τ. 7 (1874) 76 § 546' *Ε.Α.*, τ. 22 (1898) 24 Ἰαν. 1898' πρβλ. Καραθανάση - Τριανταφυλλίδη, *Ἡ Ἐπισκοπικὴ...*, σ. 26, 60-61' Σταυρίδου, *Οἱ Οἰκουμενικοί...*, σ. 366-370.

102. Κλήθηκε ὁ Ἀθανάσιος ὡς συνοδικὸς (δὲν πῆγε ἐπειδὴ τὸν ἀπασχολοῦσαν κοινοτικὲς ὑποθέσεις τῆς ἐπαρχίας του) ἀπὸ τὸν μετριοπαθὲ ἰωακειμικὸ Πατριάρχη Κωνσταντῖνο Ε', τοῦ ὁποῖου οἱ ψυχρὲς σχέσεις μὲ τὸ Μητροπολίτη Ἡρακλείας Γερμανὸ καὶ οἱ ἀδέξιες κινήσεις του γύρω ἀπὸ τὸ συνεχῶς διογκούμενο ρεῦμα τοῦ ἰωακειμισμού τὸν «ἐρίζαν» ἀπὸ τὸ θρόνο καὶ ἐπανῆλθε ὀριστικὰ ὁ Ἰωακείμ Γ' (βλ. *Α.Ι.Μ.Θ.*, φάκ. Βξ', ἀρ. πρωτ. 1716, 3623, 3628, 3640' πρβλ. Σταυρίδου, *Οἱ Οἰκουμενικοί...*, σ. 221-222, 381-382, 384' Κωσταρίδου, *Ἡ σύγχρονος...*, σ. 167.

103. *Α.Ι.Μ.Θ.*, φάκ. Βε', ἀρ. πρωτ. 462, 1078, 1130, 1246, 3528, 4297, 4776, 6065' Βξ', ἀρ. πρωτ. 2757, 4842' Βη', ἀρ. πρωτ. 1473' εἰδικὰ γιὰ τὸ σεισμὸ βλ. Ἀριστείδη Πασαδαίου, «Ἱερὰ Θεολογικὴ Σχολὴ Χάλκης, Ἱστορία, Ἀρχιτεκτονικὴ», ἐκδ. Ἱερὰς Μητροπόλεως Ἐλβετίας, Ἀθήναι 1987, σ. 70-85' πρβλ. Σταυρίδου, *Οἱ Οἰκουμενικοί*, σ. 348.

104. *Α.Ι.Μ.Θ.* φάκ. Βε', ἀρ. πρωτ. 944, 3486' Βξ', ἀρ. πρωτ. 19, 418, 463, 1212.

105. *Α.Ι.Μ.Θ.*, φάκ. Βε', ἀρ. πρωτ. 3271, 4465, 6068' Βξ', ἀρ. πρωτ. 4454' Βη', ἀρ. πρωτ. 4358, 4681, 4702. Εἰδικὰ γιὰ τὴν ἱστορία τῆς Μονῆς βλ. Γεωργίου Στογιόγλου, *Ἡ ἐν Θεσσαλονίκῃ Πατριαρχικὴ Μονὴ τῶν Βλατάδων*, Πατριαρχικὸν Ἱδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, Θεσσαλονίκη 1971, ὅπου καὶ βιβλιογραφία. Γιὰ τὰ μετόχια τῆς Μονῆς βλ. Πέτρου Ν. Παπαγεωργίου, «Ἡ ἐν Θεσσαλονίκῃ Μονὴ τῶν Βλατάδων καὶ τὰ μετόχια αὐτῆς», *Β.Ζ.*, τ. 8 (1899) 409-428' Στογιόγλου, *Μοναστήρια τῆς Μακεδονίας, Αἱ Μοναὶ τῆς Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη 1990, σ. 173-174.

106. *Α.Ι.Μ.Θ.*, φάκ. Βε', ἀρ. πρωτ. 1669, 3860, 5987' Βξ', ἀρ. πρωτ. 1114, 1826, 3840, 4302, 4025' Βη', ἀρ. πρωτ. 2369, 4021, 6248, 7471 καὶ Βθ', ἀρ. πρωτ. 640, 2258. Εἰδικὰ γιὰ τὴ Μονὴ βλ. Ἀποστόλου Ἀθ. Γλαβίνα, *Τὸ Μοναστήρι τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας*, Θεσσαλονίκη 1983, ὅπου καὶ πλούσια βιβλιογραφία.

στη Θεσσαλονίκη, τοῦ Ἀγίου Διονυσίου Ὀλύμπου¹⁰⁷, Ἀγίου Ἀθανασίου Σφίνιτζας¹⁰⁸, Κανάλλων¹⁰⁹, Πέτρας¹¹⁰, Ὀλυμπιώτισσας καὶ Σπαρμού¹¹¹, στη μητροπολιτικὴ του περιφέρεια, καὶ μὲ τὶς Μονὲς τοῦ Ἀγίου Ὁρους (ἐγγράφηκε καὶ μοναχὸς στὸ Μοναχολόγιο τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Μεγίστης Λαύρας¹¹²).

Στὸ ἴδιο ἐπίσης πλαίσιο ἐντάσσονται ἡ διενέργεια καὶ ὁ συντονισμὸς ἀπὸ μέρους του διαφόρων περιοδεϊῶν καὶ ἐξαρχικῶν ἀποστολῶν¹¹³.

Μητροπολίτης Γέρων Κυζίκου (1903-1909).

Ἡ ποιμαντικὴ διακονία του στὴν πρωτεύουσα τοῦ βορειοελλαδικοῦ χώρου ἐπιβραβεύτηκε μὲ τὴν προαγωγή¹¹⁴ του, στίς 18 Ὀκτωβρίου 1903, στη Γεροντικὴ Μητρόπολη Κυζίκου, ἡ ὁποία κάλυπτε πνευματικὰ τοὺς Χριστιανοὺς τῶν βορείων παραλίων τῆς Προποντίδας καὶ ὅλου τοῦ Ἑλλησπόντου. Ὁ λόγος προαγωγῆς του στὴ Γεροντικὴ Μητρόπολη ἦταν κυρίως ἡ ἐπιθυμία τοῦ Ἰωακεῖμ Γ' νὰ ἔχει στὸ πλευρό του τὸν ἐμπιστο καὶ πλούσιο σὲ ἐμπειρίες ὄριμο πιὰ ἀρχιερεῖα Ἀθανάσιο, ἀφοῦ μάλιστα ὁ Μακεδονικὸς Ἀγώνας φαινόταν νὰ

107. Α.Ι.Μ.Θ., φάκ. Βε', ἀρ. πρωτ. 17.

108. Α.Ι.Μ.Θ., φάκ. Βς', ἀρ. πρωτ. 4309.

109. Α.Ι.Μ.Θ., ΚΑ, τ. 19, ἀρ. πρωτ. 192, 222, 233, 316, φάκ. Βθ', ἀρ. πρωτ. 4030, 4434, 5468, 6668.

110. Α.Ι.Μ.Θ., φάκ. Βς', ἀρ. πρωτ. 3544.

111. Α.Ι.Μ.Θ., φάκ. Βε', ἀρ. πρωτ. 1684· Βθ', ἀρ. πρωτ. 149.

112. Ε.Α., τ. 33 (1909) 139· Παπαδόπουλου, *Ἡ σύγχρονος...*, σ. 632-633· Μπουγάτσου, *Ἀθανάσιος...*, σ. 558.

113. Α.Ι.Μ.Θ., ΚΑ, τ. 19, ἀρ. πρωτ. 85· τ. 46, ἀρ. πρωτ. 415· φάκ. Βε', ἀρ. πρωτ. 4944, 5713, 5730, Βς', ἀρ. πρωτ. 359, 4102, 4464, 4591, 5499, Βξ', ἀρ. πρωτ. 1076, 4036, 4297, 4535, Βη', ἀρ. πρωτ. 697, 868, 6268, Βθ', ἀρ. πρωτ. 820, 5414· πρβλ. Κ. Βακαλόπουλου, *Ὁ Βόρειος...*, σ. 400-402· Ἀγγελόπουλου, *Αἱ ξένοι...*, σ. 14 σημ. 2.

114. Κ.Π.Α., τ. 963 (Α' 75), σ. 466-467· Ε.Φ.Κ.Κ., 1906, σ. 51· Κωνσταντίνου Ἰ. Μακρῆ, «Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τῆς Κυζίκου μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων», Μ.Χ., τ. 6 (1955) 283· Ε.Α., τ. 23 (1903) 451 καὶ τ. 33 (1909) 139· Γουγούση, *Κατάλογος...*, σ. 581· Κωνσταντίνου Κ. Βοβολίνη, *Ἡ Ἐκκλησία εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς ἐλευθερίας 1453-1953*, Ἀθήναι 1953, σ. 211· Κουρτίδου, *Τὰ Γράμματα...*, σ. 124· Μπουγάτσου, *Ἀθανάσιος...*, σ. 558· Κατηφόρη, *Ἀθανάσιος...*, σ. 360· Ἀνωνύμου, *Ἀθανάσιος...*, σ. 526· Μητρ. Πρώην Λήμνου Βασιλείου, *Ἐπισκοπικολ...*, σ. 428· Παντελεήμονος Β', *Προσφορά...*, σ. 38· Σταυρίδου, *Ἡ Τερά...*, σ. 257· Δάρδα, *Ἡ ἰδρυση...*, σ. 128· Καραθανάση - Τριανταφυλλίδη, *Ἡ Ἐπισκοπική...*, σ. 25 σημ. 16.

βρίσκεται στις παραμονές της ἔνοπλης φάσης του, ὅποτε ἦταν προτιμότερο ὁτὸ χώρο τῆς Μακεδονίας νὰ βρίσκονται Μητροπολίτες πὺ νέοι καὶ μὲ λιγότερη φθορὰ τῆς καθημερινότητας.

Ἀπὸ τὶς πρῶτες φροντίδες τοῦ Ἀθανασίου στὴ Γεροντικὴ Μητρόπολη Κυζίκου ἦταν νὰ διευθετήσῃ οἰκονομικὲς ἐκκρεμότητες¹¹⁵ τοῦ προκατόχου του. Σ' αὐτὸ τὸν βοήθησαν τόσο ἡ εἰδικὴ ἐπιτροπὴ γιὰ τὶς ἀρχιερατικὲς περιουσίες, ὅσο καὶ ὁ Ἐπίσκοπος Τρωάδος Τιμόθεος ὡς διαχειριστὴς τῆς περιουσίας τοῦ ἀποβιώσαντος Μητροπολίτη Κυζίκου.

Ἀξιόλογη ἦταν ἡ συνεργασία τοῦ Ἀθανασίου μὲ τοὺς κοινοτικούς φορεῖς τῆς ἐπαρχίας του καὶ ἰδιαίτερα σημαντικὸ τὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ οἰκονομικὲς ὑποθέσεις τους¹¹⁶. Σπουδαία ἐπίσης ἦταν ἡ συμβολὴ του στὴν ἀνοικοδόμηση - συντήρηση τῶν ναῶν¹¹⁷ τῆς περιφέρειάς του καὶ ἡ φροντίδα ποὺ ἐπέδειξε γιὰ τὴ Μονὴ Φανερωμένης, τὰ οἰκονομικὰ προβλήματα τῆς ὁποίας τὸν ὑποχρέωσαν νὰ τὴ μετατρέψῃ ἀπὸ ἐνοριακὴ σὲ σταυροπηγιακὴ, συντάσσοντας παράλληλα εἰδικὸ κανονισμό γιὰ τὴ διοίκηση καὶ τὴ διαχείρισή της¹¹⁸.

Στὴν κοινωνικὴ μέριμνα ποὺ ἔδειξε συμπεριλαμβάνεται ἡ ἀσκηση τοῦ φιλανθρωπικοῦ ἔργου¹¹⁹, τὸ ὁποῖο ὑλοποιοῦταν μὲ τὴν ἐνίσχυση τῶν Φιλανθρωπικῶν Καταστημάτων. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ διεκπεραίωση διοικητικῶν θεμάτων καὶ αἰτημάτων κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης, ἀξιόλογη ἦταν καὶ ἡ ἐκπαιδευτικὴ προσφορὰ του¹²⁰. Ἡ ἀντικατάσταση ἀκατάλληλων δασκάλων, ἡ ἀνεύρεση οἰκοπέδων γιὰ τὴν ἵδρυση σχολῶν, ἡ ἀνέγερση καὶ συντήρηση δέκα χωροταξικὰ καταμερισμένων κοινο-

115. *Κ.Π.Α.*, τ. 965 (Α' 77), σ. 175, 281-282· τ. 965 (Α' 78), σ. 14, 119· τ. 967 (Α' 79), σ. 62-63.

116. *Κ.Π.Α.*, τ. 965 (Α' 77), σ. 381· τ. 966 (Α' 78), σ. 192, 293· τ. 967 (Α' 79), σ. 62-63· τ. 969 (Α' 82), σ. 390· πρβλ. *Ε.Φ.Κ.Κ.*, 1904, σ. 178, 181, 189.

117. *Κ.Π.Α.*, τ. 964 (Α' 76), σ. 35· τ. 965 (Α' 77), σ. 381, 246· τ. 967 (Α' 79), σ. 106, 136, 169-170, 246· τ. 968 (Α' 80), σ. 122, 247· τ. 969 (Α' 81), σ. 391· πρβλ. *Ε.Φ.Κ.Κ.*, σ. 178-189.

118. *Κ.Π.Α.*, τ. 964 (Α' 76), σ. 43, 58· τ. 965 (Α' 77), σ. 8, 286· τ. 967 (Α' 79), σ. 9· πρβλ. *Ε.Φ.Κ.Κ.*, 1904, σ. 180-181· Βασιλείου Θ. Σταυρίδου, *Ἐπισκοπικὴ Ἱστορία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου*, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 95.

119. *Κ.Π.Α.*, τ. 967 (Α' 79), σ. 169-170· τ. 968 (Α' 80), σ. 94· τ. 969 (Α' 81), σ. 421· τ. 969 (Α' 82) 253· *Ε.Φ.Κ.Κ.*, σ. 181.

120. *Κ.Π.Α.*, τ. 965 (Α' 77), σ. 44-45, 263, 371· τ. 966 (Α' 78), σ. 105, 243-244· τ. 967 (Α' 79), σ. 135· τ. 968 (Α' 80), σ. 78· τ. 968 (Α' 81), σ. 322-323· τ. 969 (Α' 82), σ. 31, 39, 266, 387· πρβλ. *Ε.Φ.Κ.Κ.*, σ. 178-187· Σταυρίδου, *Ἐπισκοπικὴ...*, σ. 95-96.

τικῶν σχολῶν, καθὼς καὶ ἡ φροντίδα του γιὰ τὴ μουσικὴ παιδεία¹²¹, ὑπογραμμίζουν τὶς δραστηριότητές του στὸν τόσο σημαντικὸ τομέα τῆς Παιδείας.

Ἡ συνοδικὴ του δράση στὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο (1904-1909).

Ὁ Ἀθανάσιος διετέλεσε καὶ πάλι συνοδικὸς¹²² στὸ Πατριαρχεῖο τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1904-1908). Ἡ θητεία του ἀνανεώθηκε «ἀριστίνδην» ἀπὸ τὸν Πατριάρχη Ἰωακεῖμ Γ'. Ἀλλωστε ἡ τοποθέτηση τοῦ Ἀθανασίου, ἀπὸ τὸ Μάιο τοῦ 1905 ὡς προέδρου τοῦ Διαρκοῦς Ἐθνικοῦ Μικτοῦ Συμβουλίου ὑπῆρξε ἐπιτυχημένη ἐπιλογή καὶ ἡ παρουσία του κρίθηκε ἀπὸ τὸν Ἰωακεῖμ Γ' ἐπωφελῆς γιὰ τὴν Ἐκκλησία τοῦ Φαναρίου. Ὁ Ἀθανάσιος καὶ στὴ φάση αὐτὴ συμπαραστάθηκε σθεναρὰ στὸν Πατριάρχη στὰ προβλήματα ποὺ ἀντιμετώπιζε ἐξαιτίας τῆς ἀντεθνικῆς στάσης ποὺ ἔδειχναν οἱ ἐνάντιοι Μητροπολίτες¹²³ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, ἀνταποδίδοντας κατὰ κάποιον τρόπο τὴ στήριξη ποὺ ὁ Ἰωακεῖμ Γ' τοῦ παρεῖχε ἀμέριστα πάντοτε. Ἡ συμβολὴ του αὐτὴ ἀποκτᾷ μεγαλύτερη σπουδαιότητα στὸ χρονικὸ αὐτὸ διάστημα ποὺ συμπίπτει μὲ τὴν ἑναρξὴ τοῦ ἑνοπλου Μακεδονικοῦ Ἀγώνα.

Ὁ ἐπίλογος τοῦ βίου του.

Στις 4 Μαΐου 1909, σὲ ἡλικία 61 ἐτῶν, ὁ Ἀθανάσιος ἄφησε τὴν τελευταία του πνοὴ στὴν Κωνσταντινούπολη. Ὅσοι συνεργάστηκαν μαζί του κατὰ τὴ διάρκεια τῆς κληρικῆς του σταδιοδρομίας στὸ Φανάρι ἐκτίμησαν τὴ νοημοσύνη, τὶς κοινωνικὲς του ἀρετές, τὶς ἱκανότητές του καὶ τὸν ἐκκλησιαστικὸ του ζῆλο. Καὶ οἱ κάτοικοι τῶν τριῶν μητροπολιτικῶν ἐπαρχιῶν, Σισανίου καὶ Σιατίστης, Θεσσαλονίκης καὶ Κυζίκου, δὲν λησμονοῦσαν τὴν ποιμαντικὴ δεξιότητα καὶ σύνεσή του. Στὸν ἐπικήδειο λόγο ποὺ παραθέτει ἡ «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια» σημειώνεται ὅτι: «Ὁ ἀείμνηστος Ἀθανάσιος ὁ Κυζίκου λείπει μνήμην

121. Βλ. *Ὁ Νέος Αἰὼν*, Ἡμερολόγιον τοῦ ἔτους 1905, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1905, σ. 84.

122. *Κ.Π.Α.*, τ. 966 (Α' 78), σ. 104-105· τ. 967 (Α' 79), σ. 31, 178· πρβλ. *Ε.Φ.Κ.Κ.*, 1906, σ. 23, 124· *Ε.Α.*, τ. 30 (1906) 152, τ. 32 (1908) 85-87, 161-163, 180-183 καὶ τ. 33 (1909) 139.

123. Μεταξὺ αὐτῶν ἦταν ὁ Σεργεῶν Γρηγόριος, Ὁ Δυρραχίου Προκόπιος, ὁ Ἀγχιάλου Βασίλειος, καθὼς καὶ οἱ Μητροπολίτες Ρόδου καὶ Ἐλευθερουπόλεως (βλ. Μανουὴλ Γεδεών, *Μνεῖα τῶν πρὸ ἐμοῦ, 1830-1863-1913*, ἐν Ἀθήναις 1934, σ. 241-247).

ἐμπείρου καὶ νοσημονεστάτου ἀρχιερέως, ἥτις εἰς τοὺς ἐν Μακεδονικαῖς ἐπαρχίαις ζῶντας ἐπὶ πολὺ ζῶσα θέλει διαμένει»¹²⁴.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Τὸ οἰκογενειακὸ καὶ πνευματικὸ περιβάλλον τοῦ Ἀθανασίου καὶ ἡ γνωριμία του μὲ τοὺς διαπρεπεῖς Οἰκουμενικοὺς Πατριάρχες Διονύσιο Ε' καὶ Ἰωακείμ Γ' ἀποτελέσαν τὶς καλύτερες προϋποθέσεις γιὰ τὴν ἀνάπτυξη μίας συγκροτημένης ἐκκλησιαστικῆς προσωπικότητος, ἱκανῆς νὰ συμβάλλει σημαντικὰ στὴν προάσπιση τῶν δικαίων τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Γένους. Οἱ δύο Πατριάρχες ἐκτίμησαν τὶς ἱκανότητες τοῦ Ἀθανασίου καὶ τὸν εὐνόησαν σὲ διαφορετικὲς χρονικὲς περιόδους τῆς ζωῆς του. Ὁ Διονύσιος τοῦ συμπαραστάθηκε κατὰ τὴ διάρκεια τῶν σπουδῶν του στὴν Ἱερὰ Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Χάλκης, ὅπου ἔλαβε ἀριστη ἐκκλησιαστικὴ παιδεία καὶ ἱερώθηκε, καὶ κατὰ τὴν εἰσαγωγή του ὡς κληρικοῦ στὴν πατριαρχικὴ αὐλή, ὅποτε καὶ σὲ σύντομο χρονικὸ διάστημα συνεργαζόμενος ἀριστα μὲ τὸν Πατριάρχη Ἰωακείμ Γ' ὁ Ἀθανάσιος ἐξελέγη Μητροπολίτης Σισανίου καὶ Σιατίστης. Παρὰ τὴ σημαντικὴ προσφορά του ἐκεῖ, εἰδικὰ στὸν τομέα τῆς Παιδείας, οἱ δυσμενεῖς συνθήκες ποὺ συνάντησε σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ δυναμισμό ποὺ τὸ διέκρινε ἀνάγκασαν τὸ Πατριαρχεῖο νὰ τὸ μεταθέσει.

Λίγο πρὶν, μὲ τὴν εὐνοια τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Διονυσίου Ε', διετέλεσε στὸ πλευρὸ του γιὰ μιὰ τετραετία συνοδικὸς ἀναπτύσσοντας ὑποδειγματικὴ δράση ἰδιαίτερα στοὺς ἀγῶνες γιὰ τὸ προνομιακὸ ζήτημα.

Μὲ τὴν πειθαρχημένη προσωπικότητά του, ἀλλὰ καὶ τὴ συνετὴ στάση ποὺ τήρησε ὁ Ἀθανάσιος κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ἐνδοκοινοτικῶν ἐρίδων στὴ Μητρόπολη Θεσσαλονίκης, βοήθησε στὴν ἀμβλυνση τῶν ἐκεῖ ὀξύτητων καὶ μὲ τὴν πλούσια ἐκκλησιαστικὴ, ἐκπαιδευτικὴ καὶ κοινωνικὴ του δράση κατάφερε, ἀντίθετα μὲ τοὺς προκατόχους του, νὰ ἀρχιερατεύσει στὴ μακεδονικὴ πρωτεύουσα ἐπιτυχῶς.

Στὸ διάστημα αὐτὸ συνεργάστηκε στενὰ μὲ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, πρὸς τὸ ὁποῖο πάντοτε ἀποδείκνυε ἐμπράκτως τὴν ἀγάπην του, ἰδιαίτερος δὲ πρὸς τὸν Πατριάρχη Ἰωακείμ Γ', ὁ ὁποῖος μὲ τὴν ἐπάνοδό του στὸν Πατριαρχικὸ Θρόνο προήγαγε τὸν ἐμπιστο ἀρχιερεὰ στὴ Γερρονικὴ Μητρόπολη Κυζίκου καὶ τὸν εἶχε κοντά του ὡς

124. *Ε.Α.*, τ. 33 (1909) 139-140, ὅπου γίνεται καὶ ἐκτενὴς ἀναφορὰ στὰ πρόσωπα ποὺ παρευρέθηκαν κατὰ τὴ διάρκεια τῆς νεκρώσεως τελετῆς.

συνοδικὸν σὲ μιὰ περίοδο δύσκολη τόσο γιὰ τὸν ἴδιον, ὅσο καὶ γιὰ τὴ Μητέρα Ἐκκλησίαν.

Ἡ παρουσία τοῦ βίου καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Μητροπολίτη Ἀθανασίου Μεγακλῆ ἀφενδὸς ἀποδεικνύει μιὰ ἀκόμη ἐκκλησιαστικὴ προσωπικότητα μὲ μεγάλη προσφορὰ στὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸ Γένος, καὶ ἀφετέρου συμβάλλει στὴν ἱστορίαν τῶν μακεδονικῶν Μητροπόλεων Σισανίου καὶ Σιατίστης καὶ Θεσσαλονίκης μέσα στὸ πλέγμα τῶν σχέσεων τους μὲ τὸν Οἰκουμενικὸ Θρόνον, στὴν ἐκκλησιαστικὴ πολιτικὴ τοῦ ὁποῖου ἐνέπιπταν στὰ τέλη τοῦ 19ου καὶ στὶς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ αἰῶνα.